

ТОВ «ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «МЕТІНВЕСТ ПОЛІТЕХНІКА»

Гірничо-металургійний факультет

Кафедра матеріалознавства, механіки та природничих наук

«Допущено до захисту»

Гарант ОПП

Тетяна КУЛІК

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня бакалавра

за підсумками виконання
освітньо-професійної програми
«Інжиніринг механічного обладнання та систем»
за спеціальністю 131 (G9) Прикладна механіка

на тему «Підвищення експлуатаційної надійності гальмівної системи вагона-самоскида 2BC105 на основі комплексного аналізу працездатності за критеріями надійності та працездатності»

Керівник роботи

Тетяна КУЛІК

Консультант від підприємства

Віталій БОРОДІН

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Здобувач

Роман МАКСИМЕНКО

Підсумкова оцінка за атестацію			
--------------------------------	--	--	--

Голова ЕК

Микола ПЕТРЯКОВ

Запоріжжя 2026

ТОВ «ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «МЕТІНВЕСТ ПОЛІТЕХНІКА»

Факультет	<u>гірничо-металургійний</u>
Кафедра	<u>матеріалознавства, механіки та природничих наук</u>
Ступінь вищої освіти	<u>бакалавр</u>
Спеціальність	<u>131 (G9) Прикладна механіка</u>
ОПП	<u>«Інжиніринг механічного обладнання та систем»</u>

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Гарант ОПП

_____ Тетяна КУЛІК

23.02.2026 р.

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ БАКАЛАВРА

Максименка Романа Миколайовича

(прізвище, ім'я, по батькові здобувача)

1 Тема роботи: Підвищення експлуатаційної надійності гальмівної системи вагона-самоскида 2BC105 на основі комплексного аналізу працездатності за критеріями надійності та працездатності

керівник роботи Кулік Тетяна Олександрівна, канд. техн. наук, доцент кафедри матеріалознавства, механіки та природничих наук

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом Університету №41/23.02.2026 від 23.02.2026 р. _____

2 Термін подання роботи 12.06.2026 р. _____

3 Вихідні дані до роботи: Навчальна та науково-технічна література, державні стандарти, технічна документація підприємства, матеріали з експлуатації прокатного обладнання, методична література зі спеціальних дисциплін, результати виробничих спостережень та досліджень, відкриті інформаційні джерела _____

4 Зміст пояснювальної записки (перелік питань): Анотація. Зміст. Вступ. Аналіз предметної області. Спеціальний розділ. Економічне обґрунтування запропонованих заходів. Безпека праці у предметній області (аналіз виробничих факторів, заходи електростатичного захисту, пожежна та екологічна безпека). Висновки. Перелік використаних джерел

5 Перелік графічного (демонстраційного) матеріалу: демонстраційна презентація результатів кваліфікаційної роботи _____

6 Консультанти по роботі, із зазначенням розділів роботи, що стосуються їх.

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта
Аналіз предметної області	Кулік Т.О., доцент каф. МАТМЕХ
Спеціальний розділ	Кулік Т.О., доцент каф. МАТМЕХ
Економічне обґрунтування запропонованих заходів	Кулік Т.О., доцент каф. МАТМЕХ
Безпека праці у предметній області	Кулік Т.О., доцент каф. МАТМЕХ

Дата видачі завдання 23.02.2026 р. _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів роботи	Термін виконання етапів роботи
1	Розділ 1. Аналіз предметної області	23.02.2026 – 31.03.2026
2	Розділ 2. Спеціальний розділ	15.03.2026 – 15.05.2026
3	Розділ 3. Економічне обґрунтування запропонованих заходів	01.05.2026 – 31.05.2026
4	Розділ 4. Безпека праці у предметній області	15.05.2026 – 05.06.2026
5	Висновки, перелік посилань, вступ, зміст, реферат	01.06.2026 – 10.06.2026
6	Подання завершеної роботи. Перевірка на академічний плагіат	11.06.2026 – 16.06.2026
7	Остаточне оформлення роботи та графічного (презентаційного) матеріалу	12.06.2026 – 17.06.2026
8	Рецензування завершеної роботи. Захист	18.06.2026 – 24.06.2026

Здобувач _____ Роман МАКСИМЕНКО

Керівник роботи _____ Тетяна КУЛІК

АНОТАЦІЯ

Максименко Р.М. Комплексний аналіз працездатності гальмівної системи вагона-самоскида 2BC105 за критеріями надійності та міцності і розробка заходів з підвищення її безвідмовності...: дипломна робота бакалавра : на правах рукопису. Запоріжжя : ТОВ «Технічний університет «Метінвест Політехніка», 2026. 100 с.

Об'єкт дослідження – гальмівна система вагона-самоскида 2BC105 в умовах кар'єрної експлуатації ПрАТ «Інгулецький гірничо-збагачувальний комбінат» (ПрАТ «ІНГЗК»).

Предмет дослідження – закономірності абразивного зношування фрикційних пар та втомного руйнування вузлів фіксації, методи підвищення надійності та безвідмовності гальмівної системи.

Мета роботи – підвищення безвідмовності та подовження ресурсу гальмівної системи вагона-самоскида 2BC105 шляхом комплексного аналізу її працездатності, впровадження нових матеріалів та стратегій предиктивного обслуговування.

У **першому розділі** проведено аналіз предметної області, умов експлуатації вагонів-самоскидів 2BC105 у глибокому кар'єрі ПрАТ «ІНГЗК» та виявлено домінуючі синергетичні фактори деградації гальмівної системи (абразивний пил SiO_2 , термічні цикли, динамічні удари).

У **другому розділі** виконано розрахунково-аналітичне дослідження надійності (апроксимація законом Вейбулла) та міцності вузла фіксації колодок (за критерієм Губера-Мізеса з урахуванням концентраторів напружень), а також оцінено зносостійкість фрикційних пар за адаптованою моделлю Арчарда.

У **третьому розділі** обґрунтовано комплекс інженерних заходів щодо модернізації гальмівної системи (вуглецево-керамічні композити C/SiC, фланцеві з'єднання магістралей, IoT-телеметрія) та виконано економічний розрахунок ефективності запропонованих рішень з аналізом чутливості проєкту до макроекономічних ризиків.

У **четвертому розділі** сформовано систему організаційно-технічних заходів з безпеки праці, пожежної та екологічної безпеки при технічному обслуговуванні та ремонті гальмівних систем в умовах Цеху залізничного транспорту ПрАТ «ІНГЗК».

ВАГОН-САМОСКИД, ГАЛЬМІВНА СИСТЕМА, НАДІЙНІСТЬ, ЗНОШУВАННЯ, FMEA-АНАЛІЗ, МОДЕЛЬ АРЧАРДА, ВУГЛЕЦЕВО-КЕРАМІЧНІ КОМПОЗИТИ, ПРЕДИКТИВНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ

ЗМІСТ

ВСТУП	6
1. АНАЛІЗ ПРЕДМЕТНОЇ ОБЛАСТІ	9
1.1 Характеристика технологічного ланцюга та інфраструктури залізничного транспорту прат «ІНГЗК»	9
1.2 Конструктивні особливості вагона-самоскида 2BC105 та архітектура гальмівної системи	14
1.3 Специфіка експлуатаційних умов глибокого кар'єру та їх вплив на деградацію гальмівних вузлів.....	21
1.4 Огляд сучасних підходів до діагностики та обслуговування гальмівних систем рухомого складу	25
2. РОЗРАХУНКОВО-АНАЛІТИЧНИЙ АНАЛІЗ	34
2.1 Методологія дослідження та вихідні статистичні дані.....	34
2.2 Розрахунок на міцність та витривалість вузла фіксації колодок за критерієм губера-мізеса з урахуванням концентраторів напружень.....	38
2.3 Оцінка зносостійкості фрикційних елементів за законом арчарда з адаптацією до абразивного середовища	46
2.4 FMEA-аналіз ризиків відмов гальмівної системи	50
2.5 Діаграма парето для пріоритезації заходів щодо підвищення надійності.....	54
2.6 Обґрунтування технічних рішень щодо підвищення безвідмовності	58
3. ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЗАПРОПОНОВАНИХ ЗАХОДІВ	64
3.1 Вихідні дані та методика розрахунку економічної ефективності	64
3.2 Розрахунок показників економічної ефективності та аналіз чутливості проєкту	68
3.3 Вплив запропонованих заходів на собівартість перевезень та соціально-економічний ефект	74
4 БЕЗПЕКА ПРАЦІ У ПРЕДМЕТНІЙ ОБЛАСТІ	78
4.1 Ідентифікація небезпечних та шкідливих виробничих факторів.....	78
4.2 Оцінка відповідності умов праці нормативним вимогам	82
ВИСНОВКИ	94
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	97

ВСТУП

Ефективність гірничодобувних підприємств замкнутого циклу безпосередньо залежить від безперебійної роботи кар'єрного залізничного транспорту. На ПрАТ «Інгулецький гірничо-збагачувальний комбінат», де видобуток залізистих кварцитів здійснюється відкритим способом на глибинах понад 400 м, основною транспортною артерією для вивезення розкритих порід на відвали є залізниця. Вагони-самоскиди моделі 2ВС105, що експлуатуються у складі тягових агрегатів, працюють в екстремальних гірничотехнічних умовах: поздовжні ухили колії сягають 40–50 ‰, атмосфера характеризується високою запиленістю абразивними частками діоксиду кремнію (вміст SiO_2 до 92 ‰), а процес екскаваторного завантаження супроводжується циклічними динамічними ударами масою 20–30 т. У таких умовах гальмівна система виступає критичним вузлом, що гарантує безпеку руху великовагових составів (маса брутто 155 т) на зтяжних кар'єрних спусках.

Проте специфіка експлуатації призводить до прискореної деградації фрикційних пар, пневматичних магістралей та елементів важільної передачі. Статистичні дані Цеху залізничного транспорту ПрАТ «ІнГЗК» свідчать, що частка відмов гальмівної системи сягає 83 ‰ від загальної кількості несправностей рухомого складу, зокрема 38 ‰ припадає на гальмівні колодки, 24 ‰ — на пневмомагістралі та 21 ‰ — на важільну передачу. Існуючі підходи до оцінки працездатності гальмівного обладнання базуються на ізолюваних перевірках статичної міцності або жорстких календарних графіках технічного обслуговування, які не враховують синергетичний вплив абразивного середовища, термічних циклів та геометричних концентраторів напружень. Відсутність комплексного інженерного аналізу, що поєднує критерії надійності, міцності та зносостійкості з урахуванням

реальних кар'єрних навантажень, зумовлює необхідність виконання даного дослідження.

Метою кваліфікаційної роботи є комплексний аналіз працездатності гальмівної системи вагона-самоскида 2BC105 за критеріями надійності та міцності і розробка інженерних заходів щодо підвищення її безвідмовності в специфічних умовах експлуатації на ПрАТ «ІнГЗК».

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

1. Проаналізувати конструкцію, умови експлуатації та статистичні дані щодо відмов гальмівної системи вагона-самоскида 2BC105.
2. Виконати FMEA-аналіз ризиків та побудувати діаграму Парето для ідентифікації критичних вузлів і пріоритезації заходів модернізації.
3. Провести розрахунок напружено-деформованого стану вузла фіксації колодок за енергетичним критерієм Губера-Мізеса з урахуванням коефіцієнтів концентрації напружень.
4. Оцінити зносостійкість фрикційних елементів за законом Арчарда з адаптацією моделі до абразивного середовища кар'єру.
5. Розробити технічні заходи щодо підвищення безвідмовності гальмівного вузла та обґрунтувати їх економічну доцільність.
6. Сформулювати організаційно-технічні заходи з безпеки праці під час технічного обслуговування та ремонту гальмівної системи.

Об'єктом дослідження є гальмівна система вагона-самоскида 2BC105, що включає пневматичний привід, важільну передачу та фрикційні вузли, в процесі експлуатації на залізничному транспорті ПрАТ «ІнГЗК».

Предметом дослідження є показники міцності, надійності, зносостійкості та безвідмовності гальмівного вузла в умовах впливу абразивного середовища, термічних циклів та динамічних навантажень глибокого кар'єру.

Методи дослідження. У роботі застосовано: аналіз технічної документації та статистичних даних ТОiP; теорію надійності (ймовірнісні моделі, закони розподілу відмов); розрахунок міцності за критерієм Губера-Мізеса з урахуванням теоретичних та ефективних коефіцієнтів концентрації напружень; моделювання абразивного зносу за законом Арчарда; FMEA-аналіз ризиків та діаграму Парето; техніко-економічний аналіз інвестиційних показників (NPV, IRR, PP).

Практичне значення отриманих результатів полягає у створенні інженерної бази для оптимізації графіків технічного обслуговування та ремонту гальмівної системи на ПрАТ «ІнГЗК», розробці рекомендацій щодо вибору перспективних фрикційних матеріалів та модернізації вузлів фіксації, а також у формуванні методики комплексної оцінки працездатності для подібних одиниць важкого кар'єрного транспорту. Запропоновані рішення дозволяють знизити частоту раптових відмов, мінімізувати простої рухомого складу та підвищити загальний коефіцієнт технічної готовності парку думпкарів.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить __ сторінок, містить __ рисунків, __ таблиць та __ найменувань літератури.

1. АНАЛІЗ ПРЕДМЕТНОЇ ОБЛАСТІ

1.1 Характеристика технологічного ланцюга та інфраструктури залізничного транспорту прат «інгзк»

ПрАТ «Інгулецький гірничо-збагачувальний комбінат» (ІНГЗК) є одним із ключових підприємств гірничо-металургійного комплексу України, що входить до структури міжнародної групи компаній «Метінвест». Основним напрямом діяльності комбінату є видобуток, збагачення та реалізація залізистих кварцитів з випуском кінцевої продукції у вигляді залізородного концентрату (масова частка заліза 64–67 %) та котунів для металургійної промисловості [1]. Виробничо-технологічний комплекс підприємства функціонує як єдина замкнена система, що охоплює кар'єр, дробильно-сортувальні та збагачувальні фабрики, а також розгалужену інфраструктуру внутрішнього і зовнішнього транспорту.

Кар'єр ІНГЗК характеризується масштабами видобутку, що сягають 70 млн тонн гірничої маси на рік. Геометрія розробки безпосередньо диктує жорсткі вимоги до транспортної логістики: на поточний момент глибина кар'єра становить близько 426 метрів із проектною перспективою поглиблення до 600 метрів [2]. Застосування траншейної системи заїздів на таких глибинах формує специфічний профіль колійного господарства, загальний вигляд якого наведено на рисунку 1.1.

Рисунок 1.1 — Загальний вигляд ПрАТ «ІНГЗК»

Експлуатаційна довжина залізничних колій комбінату перевищує 150 км, причому лівова частка інфраструктури прокладена безпосередньо на робочих горизонтах кар'єра та відвальних насипах [3]. Залізничний транспорт є основною артерією для вивезення розкривних порід (пісковиків, аргілітів, залізистих кварцитів) від екскаваторних комплексів до станцій розвантаження та відвалів.

Специфіка експлуатації рухомого складу на ІНГЗК визначається комплексом екстремальних гірничо-геологічних та техногенних факторів. План і профіль шляхів характеризуються наявністю затяжних позовжніх ухилів до 40–50 ‰ та кривих малого радіуса, що є типовим для глибоких кар'єрів. У таблиці 1.1 систематизовано основні чинники, що формують деструктивний вплив на елементи інфраструктури та рухомий склад.

Таблиця 1.1 – Основні чинники впливу гірничотехнічних умов ПрАТ «ІНГЗК» на експлуатацію рухомого складу

Параметр середовища	Кількісна характеристика	Інженерний вплив на рухомий склад та інфраструктуру
Поздовжній ухил колії	До 40–50 ‰	Необхідність тривалого підтримувального гальмування гружених составів; екстремальне термічне навантаження на фрикційні пари та ободи коліс.
Абразивність порід	Висока (вміст SiO ₂ до 92 ‰)	Інтенсивне мікрорізання поверхонь кочення бандажів та гальмівних колодок; абразивний знос шарнірних з'єднань важільної передачі.
Запиленість атмосфери	До 50 мг/м ³ та вище	Утворення абразивного «третього тіла» в зоні контакту «колодка–колесо»; зміна триботехнічних властивостей фрикційної пари.
Динамічні удари	Маса порції 20–30 т (ЕКГ-10)	Виникнення низькочастотних вібрацій, втомні деформації рам, розхитування кріплень пневмомагістралей та ризик самовільного випадіння чек.
Геометрія колії	Малі радіуси на заїздах	Підвищений бічний знос гребенів бандажів, додатковий опір руху, критична залежність від справності авторежимів гальмування.

Організація руху на кар'єрному транспорті ІНГЗК базується на безперервному циклічному принципі (режим 24/7) із використанням тягових блоків. Стандартний тяговий агрегат формується з промислових електровозів (наприклад, ОПЕ1, ЕЛ10) та складу вагонів-самоскидів (думпкарів) моделі 2ВС105 (рис. 1.2).

Маса бруто такого составу сягає тисяч тонн, що в умовах спусків з горизонтів -300...-420 м вимагає від гальмівних систем максимальної ефективності та безвідмовності. Саме на цьому етапі технологічного ланцюга виникають ключові ризики відмов фрикційних вузлів, пневматичних магістралей та важільної передачі, що зумовлює необхідність жорсткого інженерного контролю їхнього технічного стану.

Рисунок 1.2 — Вагони-самоскиди 2BC105 у складі тягового агрегату

Для забезпечення працездатності парку думпкарів на підприємстві функціонує Цех залізничного транспорту (ЦЗТ), структура якого побудована за принципом комплексного обслуговування. Ремонтна база ЦЗТ представлена спеціалізованими вагоноремонтними депо (зокрема депо №3), оснащеними крановим обладнанням, позиціями для викочування тривісних візків УВЗ-11А та дільницями для відновлення колісних пар.

Система технічного обслуговування і ремонту (ТОіР) гальмівного обладнання на ІНГЗК суттєво відрізняється від нормативів магістральних залізниць через прискорену деградацію вузлів в абразивному середовищі. Регламентні впливи поділяються на наступні рівні (табл. 1.2):

Таблиця 1.2 – Структура та періодичність системи ТОіР гальмівного обладнання у ЦЗТ ПрАТ «ІНГЗК»

Рівень впливу	Місце та умови проведення	Обсяг контрольних операцій для гальмівної системи
ТО-1 (Огляд)	Станції кар'єру, ПТО (без відчеплення)	Візуальна дефектація цілісності пневмомагістралей, контроль виходу штока гальмівного циліндра, перевірка наявності чек та запобіжних скоб.
ТО-2 / ТО-3	Спеціалізовані позиції депо	Заміна фрикційних елементів при досягненні граничного зносу (12 мм для чавуну, 14 мм для композиту), регулювання важільної передачі, ревізія буксових вузлів.
Поточний ремонт (ТР)	Депо з викочуванням візків	Повна розборка гальмівних циліндрів, заміна ущільнень, дефектація та відновлення отворів башмаків, перевірка геометрії чек (сталь 38ХС).

Аналіз інфраструктури та організації ТОіР дозволяє зробити висновок, що ефективність технологічного ланцюга ПрАТ «ІнГЗК» лімітується не стільки пропускною здатністю колійної мережі, скільки експлуатаційною надійністю критичних вузлів рухомого складу. Висока концентрація діоксиду кремнію (SiO_2) в атмосфері кар'єра трансформує стандартні фрикційні пари у високонавантажені трибосистеми, що працюють в режимі граничного тертя. Це обумовлює постановку задачі щодо комплексного інженерного аналізу працездатності гальмівної системи думпкарів 2BC105 з урахуванням специфіки гірничотехнічних умов, що буде детально розглянуто у наступних розділах роботи.

Висновки до підрозділу 1.1:

1. Глибина кар'єру ПрАТ «ІнГЗК» (426 м з перспективою поглиблення до 600 м) та наявність затяжних поздовжніх ухилів 40–50 ‰ формують екстремальні кінематичні умови для спуску гружених тягових агрегатів (маса брутто до 155 т), що вимагає тривалого підтримувального гальмування та генерує критичні теплові потоки у фрикційних парах.

2. Висока запиленість кар'єрної атмосфери (до 50 мг/м^3) з домінуванням кварцового пилу (вміст SiO_2 до 92 %, твердість 7 за шкалою Мооса) трансформує контакт «колодка–бандаж» у відкриту трибосистему, де абразивні частинки діють як «третє тіло», кратно прискорюючи мікрорізання поверхонь та деградацію фрикційних матеріалів.

3. Циклічні ударно-вібраційні навантаження від екскаваторного завантаження (порції масою 20–30 т) та проходження кривих малого радіуса ініціюють низькочастотні коливання рами, що призводять до розхитування шарнірів важільної передачі, втомного зносу вушок башмаків та створюють передумови для зрізу чек фіксації.

4. Синергетичний вплив абразивного середовища, термічних циклів та динамічних ударів доводить неадаптованість стандартних магістральних нормативів ТОіР до умов глибокого кар'єру, що зумовлює необхідність детального інженерного аудиту архітектури самої гальмівної системи думпкара 2BC105.

1.2 Конструктивні особливості вагона-самоскида 2BC105 та архітектура гальмівної системи

Вагон-самоскид (думпкар) моделі 2BC105 є базовою одиницею кар'єрного залізничного транспорту, що історично сформувався як еволюційна відповідь на недостатню втомну міцність несучих елементів попередньої моделі BC-100. Призначенням даного рухомого складу є транспортування насипних вантажів високої об'ємної маси та абразивності (залізисті кварцити, пісковики, аргіліти) в умовах відкритих гірничих розробок. Конструкція думпкара адаптована до експлуатації на коліях промислового транспорту колії 1520 мм, що характеризуються наявністю зтяжних ухилів та кривих малого радіуса [10, 12].

Загальна компоновка та основні техніко-експлуатаційні параметри вагона 2BC105, що формують базові вимоги до його гальмівної системи, систематизовані у таблиці 1.3.

Таблиця 1.3 – Технічні характеристики вагона-самоскида 2BC105

Параметр	Значення
Вантажопідйомність, т	105
Маса тари (порожнього вагона), т	47–50
Маса брутто, т	155
Об'єм кузова, м ³	50
Кількість осей	6
Статичне навантаження від колісної пари на рейки, кН	235
Довжина по осях автозчепок, мм	14900
База вагона (відстань між п'ятниками), мм	9340
Максимальна ширина, мм	3400
Габарит за ДСТУ Б В.2.3-29:2011	1-Т
Термін служби, років	22

Рисунок 1.3 — Загальний вигляд вагона-самоскида 2BC105

Кузов та механізм розвантаження. Несуча метало конструкція кузова виконана у вигляді суцільнозварного каркаса з використанням низьколегованих сталей марок 09Г2С та 09Г2Д. Застосування цих марок забезпечує необхідну опірність крихкому руйнуванню при негативних температурах та високу втомну міцність за умов циклічних ударних

навантажень під час екскаваторного завантаження. Для захисту основного металу від прямого абразивного мікрорізання скельними породами внутрішні поверхні (підлога та стінки) футеруються змінними бронелістами. Механізм розвантаження — пневматичний, що забезпечує бічне нахилання кузова на кут до 45° . Виконавчими органами виступають позовжні пневмоциліндри, які через систему важелів ініціюють перекидання, при цьому торцеві бортові ворота розкриваються під дією гравітації та розпірних механізмів. Конструкція замків унеможлиблює самовільне відкриття бортів при русі по кривих [8, 11].

Ходова частина. Розподіл маси бруто 155 т без перевищення допустимого навантаження на рейку (235 кН на вісь) реалізовано шляхом застосування двох тривісних візків моделі УВЗ-11А. Конструкція візка включає бічні рами, надресорні балки, шкворневу балку та систему ресорного підвішування з циліндричними пружинами і фрикційними гасителями коливань. Використання шестивісної бази дозволяє мінімізувати питомий тиск на рейкове полотно, проте суттєво ускладнює архітектуру гальмівної важільної передачі, вимагаючи синхронізації гальмівних зусиль на всіх шести осях.

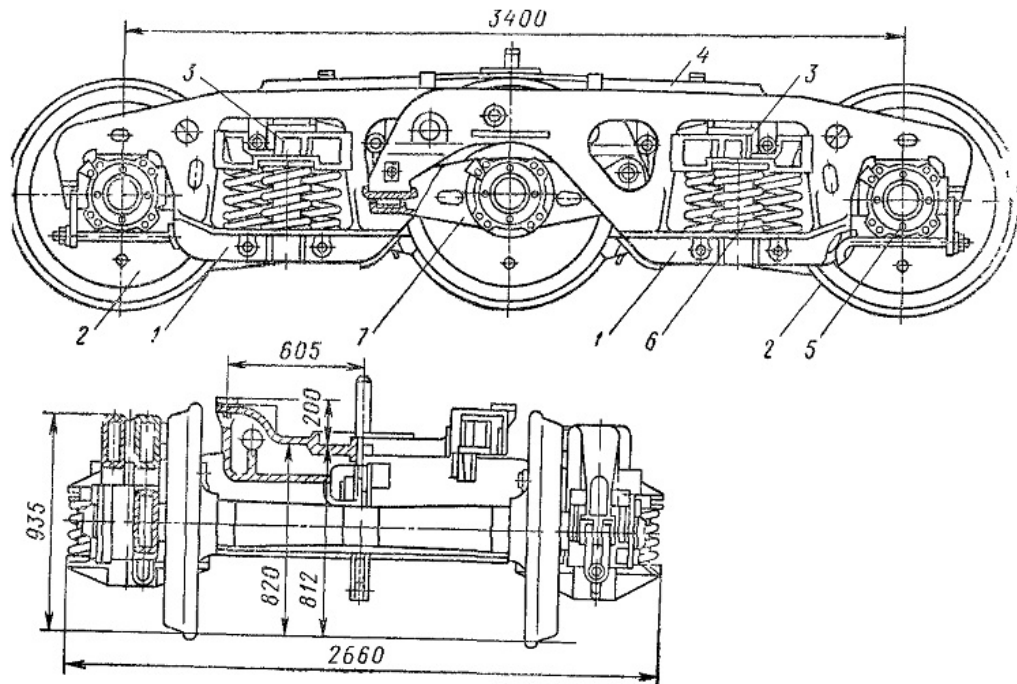

Рисунок 1.4 – Кінематична схема важільної передачі тривісного візка УВЗ-11А з розподілом гальмівних зусиль

Кінематична схема, (рисунок 1.4) ілюструє передачу зусилля від штока гальмівного циліндра через систему горизонтальних важелів, затяжок та триангелів до дванадцяти пар колодок на кожному візку. Застосування двостороннього натискання дозволяє знизити питомий тиск на одиницю площі бандажа, проте вимагає жорсткої синхронізації роботи циліндрів та мінімізації люфтів у шарнірних з'єднаннях валиків підвіски. Наявність П-образних стабілізуючих планок (28 од. на вагон) забезпечує просторову фіксацію башмаків відносно площини кочення колеса, унеможливаючи односторонній знос фрикційного шару та перекосячки в отворі башмака при динамічних ударах [15, 21].

Автозчепні пристрої. Зчеплення одиниць рухомого складу здійснюється за допомогою стандартних автозчеплень СА-3. Для демпфування поздовжніх динамічних ударів, що генеруються при русі по кривих та в процесі маневрової роботи на ухилах, інтегровані фрикційні поглинаючі апарати, які розсіюють кінетичну енергію зіткнень масивних составів [12].

Архітектура гальмівної системи Гальмівна система думпкара 2BC105 є критичним комплексом, що гарантує утримання состава ма- сою 155 т на затяжних кар'єрних спусках (до 40–50 ‰). Система базу- ється на автоматичному пневматичному гальмі прямої дії та структурно поділяється на три підсистеми: пневматичний привід, важільну пере- дачу та фрикційні вузли (рис. 1.5).

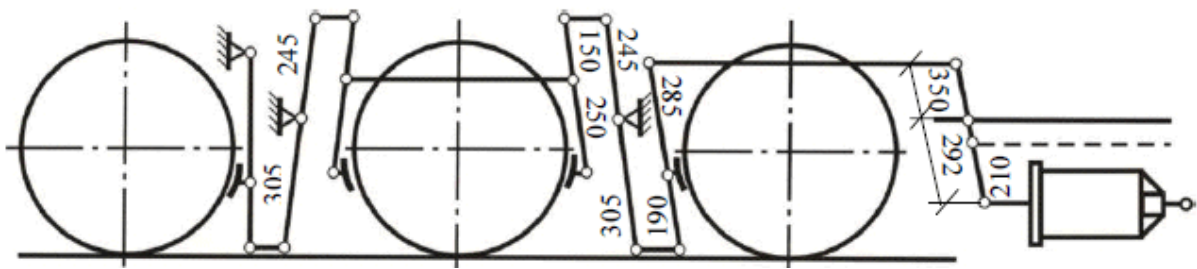

Рисунок 1.5 — Схема важільної передачі думпкара 2BC105

1. Пневматичний привід. Джерелом енергії виступає стиснене повітря від головного резервуара локомотива. Специфіка експлуатації на ПрАТ «ІНГЗК», зокрема інтенсивні низькочастотні вібрації від ударів екскаваторних ковшів (маса порції 20–30 т), зумовила відмову від стандартних зварних трубопроводів. Гальмівна магістраль думпкара виконана зі сталеві безшовної труби діаметром 121 мм із товщиною стінки 24 мм, а стикові з'єднання реалізовані виключно на муфтах. Це інженерне рішення радикально підвищило вібростійкість контуру та унеможливило раптову розгерметизацію на спусках. Керування потоками повітря здійснюється повітророзподільником (типу №483), а виконавчими механізмами є гальмівні циліндри, встановлені під кутом до головної балки рами, що дозволило скоротити час їх повного наповнення на 20% [15].

2. Важільна передача. Система горизонтальних і вертикальних важелів, тяг та розпірок забезпечує механічне множення зусилля від штока циліндра (середнє передавальне число $n \approx 9,5$). Через високе осьове навантаження (235 кН) на думпкарі реалізовано схему

двостороннього натискання: кожне колесо обтискається двома колодками одночасно. Сумарна кількість фрикційних елементів на один вагон становить 24 одиниці (6 осей × 2 колеса × 2 сторони). Елементи передачі виготовляються з литої сталі марок 15Л, 20Л та 25Л. Ключовим вузлом передачі є підвішування башмаків, що стабілізується П-образними з'єднувальними планками (28 од. на вагон) для запобігання односторонньому зносу [15, 21].

3. Фрикційні вузли (башмак-колодка-чека). Виконавчий орган гальма складається з наступних елементів:

- *Гальмівні колодки:* застосовуються чавунні гребеневі (типу «С», СЧ-15) або композиційні (2ТР-11). Вибір матеріалу лімітується абразивністю середовища та ризиком термічного відпуску бандажів.
- *Башмак (арт. 100.40.016-2):* сталева виливка (сталь 15Л), що утримує колодку та транслює зусилля від важеля на її спинку.
- *Чека (арт. 100.40.014-0):* фіксуючий шплінт, що працює в умовах екстремальних зрізуючих та згинальних навантажень від вібрацій. Для її виготовлення застосовується пружна легована сталь 38ХС або 09Г2, що запобігає самовільному випадінню колодки в русі [8].

Також парк частково обладнаний авторежимами, які автоматично коригують силу притискання колодок залежно від ступеня завантаження вагона (порожній/гружений), що є критично важливим для уникнення юзу колісних пар на кар'єрних ухилах.

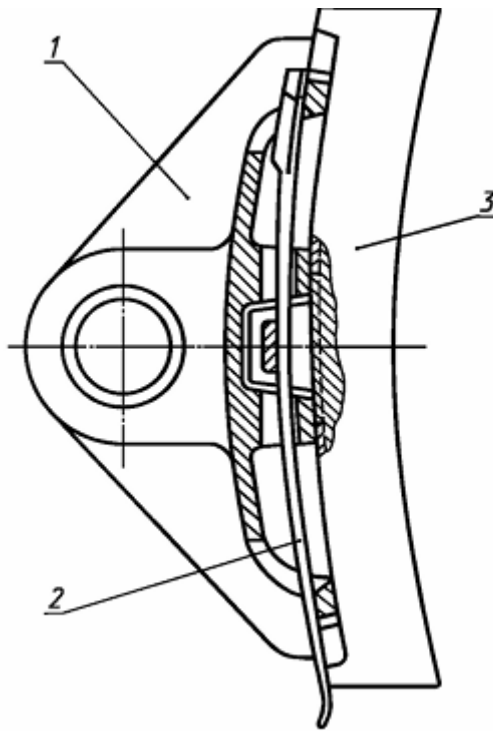

Рисунок 1.6 – Схема вузла фіксації гальмівної колодки (башмак (1) – чека(2)–колодка (3))

Вузол фіксації (рис. 1.6) формує замкнену силову ланцюг, де зусилля від важільної передачі транслюється на спинку колодки через опорні перемички башмака, а чека виконує функцію поздовжнього фіксатора, що сприймає зрізуючі та згинальні навантаження при вібраційному розхитуванні. Конструкція башмака (сталь 15Л) передбачає наявність циліндричних отворів під чеку, які є типовими концентраторами напружень ($K_t \approx 2,5 \dots 3,0$), а радіуси галтелей у зоні переходу від вушка до тіла башмака формують додаткові осередки втомної деформації. Щільність прилягання опорних поверхонь башмака до колодки регламентується допуском на зазор не більше 1,5 мм, що забезпечує рівномірний розподіл контактного тиску по площі фрикційного елемента та запобігає локальному перегріву металу [3]

Висновки до підрозділу 1.2:

1. Шестивісна компоновка вагона 2ВС105 на базі візків УВ3-11А забезпечує розподіл маси бруто 155 т із дотриманням статичного

навантаження на вісь 235 кН, проте формує складну кінематику важільної передачі, що вимагає синхронного двостороннього притискання 24 гальмівних колодок для рівномірного розсіювання теплової енергії по ободу колеса.

2. Архітектура пневматичного приводу з використанням товсто-стінної сталевих труби ($\emptyset 121 \times 24$ мм) на муфтових з'єднаннях є вимушеним інженерним рішенням, спрямованим на протидію низькочастотним вібраціям та ударним навантаженням від екскаваторного завантаження, що унеможливорює втомне руйнування зварних швів магістралі.

3. Застосування литих елементів важільної передачі зі сталей 15Л та 25Л у поєднанні з П-образними стабілізуючими планками забезпечує необхідну просторову жорсткість механізму, запобігаючи перекосу башмаків та односторонньому абразивному зносу фрикційних пар.

4. Вузол фіксації колодки (башмак зі сталі 15Л та чека зі сталі 38ХС) є найбільш навантаженим елементом зрізу та згину, працездатність якого в умовах кар'єру критично залежить від пружних властивостей матеріалу чеки, що запобігає її вібраційному самовідкручуванню.

1.3 Специфіка експлуатаційних умов глибокого кар'єру та їх вплив на деградацію гальмівних вузлів

Експлуатація вагонів-самоскидів 2ВС105 на ПрАТ «ІнГЗК» відбувається в умовах, що радикально відрізняються від нормативних режимів магістральних залізниць. Комплексний вплив гірничотехнічних, кліматичних та динамічних факторів формує екстремальне середовище, яке ініціює прискорені деградаційні процеси в елементах гальмівної системи. Згідно з ДСТУ 2860-94, такі умови класифікуються як важкі та особливо важкі, що вимагає застосування спеціальних коефіцієнтів запасу міцності та коригування стратегій технічного обслуговування [3].

Деструктивний вплив на фрикційні вузли та механіку гальмівної передачі можна систематизувати за трьома основними напрямками: абразивна дія середовища, термічні цикли та ударно-вібраційні навантаження.

Абразивне середовище та триботехнічна деградація. Кар'єр ІНГЗК характеризується високою запиленістю атмосфери (до 50 мг/м^3 і вище). Гірська маса, що транспортується, представлена залізистими кварцитами та розкритими породами (пісковики, аргіліти), які містять до 92 % діоксиду кремнію (SiO_2) [15]. Твердість кварцу за шкалою Мооса становить 7 одиниць, що значно перевищує твердість більшості фрикційних матеріалів та сталей бандажів. Потрапляючи в зону контакту «колодка–колесо», частинки SiO_2 діють як абразивне «третє тіло». Механізм деградації при цьому має специфічний характер залежно від типу колодки:

1. *Для композиційних колодок (наприклад, 2TP-11):* тверді частинки вкорінюються в полімерну матрицю, перетворюючи фрикційний елемент на своєрідний абразивний інструмент. Це призводить до катастрофічного прискорення зносу поверхні кочення бандажа колеса та утворення глибоких мікроподряпин.

2. *Для чавунних колодок (тип «С», СЧ-15):* абразив сприяє інтенсивному мікрорізанню та стиранню самого фрикційного шару. Швидкість лінійного зносу чавунних колодок в умовах кар'єру ІНГЗК зростає у 2,5–3 рази порівняно з магістральними умовами, досягаючи граничного значення (12 мм) за 8–12 місяців експлуатації [25].

Термічні навантаження та фадінг. Рух гружених тягових агрегатів (маса брутто до 155 т) відбувається по затяжних спусках з поздовжніми ухилами 40–50 ‰. Це зумовлює необхідність тривалого підтримувального гальмування, під час якого кінетична енергія поїзда трансформується у теплову безпосередньо в зоні фрикційного контакту.

Температура в плямі контакту може локально сягати 400–600 °С. Для композиційних матеріалів це загрожує термічною деструкцією (обвуглюванням) полімерного зв'язуючого та відшаруванням фрикційної накладки від сталевого каркаса. Для чавунних колодок та бандажів колісних пар тривалий перегрів спричиняє явище термічного «фадінгу» (зниження коефіцієнта тертя) та структурні зміни в металі (термічний відпуск), що ініціює появу сітки термічних тріщин на поверхні кочення. Крім того, екстрені гальмування на ухилах часто призводять до блокування колісних пар (юзу), результатом чого є утворення повзунів (вибоїн), які вимагають позапланового вилучення вагона для обточування на токарних верстатах [18].

Динамічні та вібраційні навантаження. Процес завантаження думпкарів екскаваторними комплексами (наприклад, ЕКГ-10 з ємністю ковша 10 м³) супроводжується падінням скельної маси з висоти до 3–4 метрів. Маса однієї порції породи становить 20–30 тонн, що генерує потужні низькочастотні ударні імпульси, які передаються через кузов на рами візків та елементи важільної передачі. Ці циклічні удари спричиняють:

- розхитування шарнірних з'єднань важелів та тяг;
- зрізуючі та згинальні деформації чек фіксації (арт. 100.40.014-0 зі сталі 38ХС);
- втомне руйнування вушок гальмівних башмаків (арт. 100.40.016-2) у місцях концентрації напружень;
- послаблення різьбових та муфтових з'єднань пневматичної магістралі, що призводить до витоків стисненого повітря [25].

Статистичний аналіз відмов гальмівної системи. Для кількісної оцінки впливу зазначених факторів було проведено аналіз журналу обліку несправностей Цеху залізничного транспорту ПрАТ «ІнГЗК» за останній звітний період. Результати розподілу характерних дефектів гальмівного обладнання вагонів 2ВС105 систематизовано у таблиці 1.4.

Таблиця 1.4 – Розподіл несправностей елементів гальмівної системи вагона 2BC105 в умовах ПрАТ «ІНГЗК»

Елемент гальмівної системи	Частка несправностей, %	Характерні види відмов та причини
Гальмівні колодки	38	Граничний абразивний знос, термічне обвуглювання матриці, відколи країв.
Пневматичні магістралі	24	Розгерметизація зварних/муфтових стиків через вібрації, корозія труб.
Важільна передача	21	Знос отворів під валики, деформація тяг, зріз або випадіння чек фіксації.
Гальмівні циліндри	11	Знос гумових манжет, заклинювання штока через потрапляння абразивного шламу.
Кріпильні елементи	6	Втомне руйнування запобіжних скоб, корозія болтових з'єднань.
Разом	100	

Аналіз даних таблиці 1.4 та побудована на їх основі діаграма Парето (рис. 1.5) наочно демонструють, що лєвова частка відмов (83 %) припадає на три критичні підсистеми: фрикційні елементи, пневматичний привід та механічну передачу зусилля. Саме ці вузли є найбільш вразливими до синергетичного впливу абразивного пилу SiO_2 , термічних циклів та ударних навантажень від екскаваторного завантаження.

Висновки до підрозділу 1.3:

1. Висока концентрація діоксиду кремнію (до 92 %, твердість 7 за Моосом) у кар'єрній атмосфері трансформує фрикційний контакт у відкриту трибосистему з інтенсивним мікрорізнанням, що збільшує швидкість лінійного зносу чавунних колодок у 2,5–3 рази та перетворює композиційні матриці на абразивний інструмент, який руйнує бандажі коліс.
2. Тривале підтримувальне гальмування гружених составів (155 т) на ухилах 40–50 ‰ генерує локальні температури до 400–600 °С,

що спричиняє термічний фадінг композитів, структурний відпуск металу бандажів та утворення повзунів внаслідок юзу колісних пар.

3. Циклічні низькочастотні удари від завантаження породою (масою 20–30 т) ініціюють вібраційне розхитування шарнірів важільної передачі та зрізуючі навантаження на чеки фіксації (сталь 38ХС), формуючи осередки втомних тріщин у вушках башмаків.

4. Статистичний аналіз відмов підтверджує, що 83 % усіх несправностей гальмівної системи концентрується у фрикційних вузлах (38 %), пневмомагістралях (24 %) та важільній передачі (21 %), що обґрунтовує необхідність їх пріоритетного інженерного аудиту та розробки заходів з модернізації у наступних розділах роботи.

1.4 Огляд сучасних підходів до діагностики та обслуговування гальмівних систем рухомого складу

Традиційна система технічного обслуговування і ремонту (ТОiP) рухомого складу базується на планово-запобіжній стратегії (ППР), яка регламентує жорсткі календарні або пробігові інтервали між впливами (ТО-1, ТО-2, ТР). В умовах магістральних перевезень такий підхід забезпечує прийнятний рівень безпеки, проте в специфічних умовах глибоких кар'єрів (абразивне середовище, ухили 40–50 ‰) фіксовані інтервали призводять до інженерного парадоксу: з одного боку, спостерігається перевитрата ресурсу деталей, що не досягли граничного зносу, з іншого — виникають раптові відмови через прискорену деградацію вузлів під впливом екстремальних факторів [11, 3].

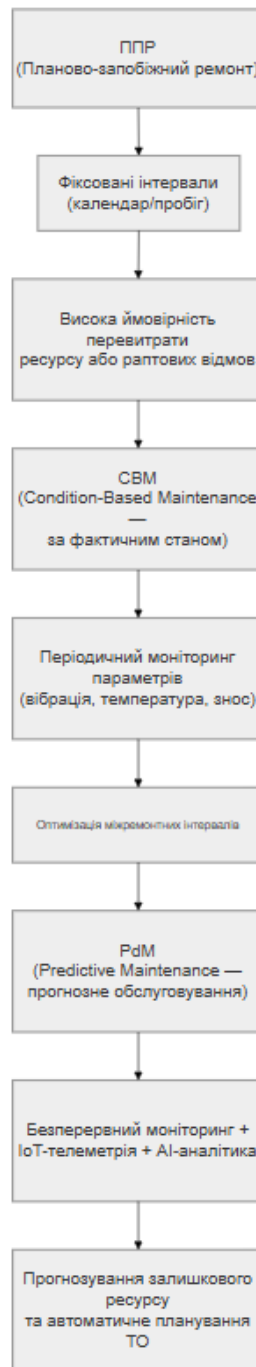

Рисунок 1.7 - Еволюція стратегій технічного обслуговування: від планово-запобіжного ремонту до прогнозного обслуговування

Як показано на рисунку 1.7, еволюція стратегій технічного обслуговування відображає перехід від реактивного підходу (ремонт після відмови) через планово-запобіжну систему (ППР) до проактивних методів, що базуються на об'єктивному моніторингу технічного стану. Стратегія CBM (Condition-Based Maintenance) передбачає періодичний контроль діагностичних параметрів (товщина фрикційного шару, вібраційні

прискорення, температура буксових вузлів) та коригування міжремонтних інтервалів залежно від фактичної швидкості деградації. Наступним етапом є PdM (Predictive Maintenance), що інтегрує безперервний збір даних через IoT-сенсори, телематичні комплекси та алгоритми машинного навчання для прогнозування залишкового ресурсу з точністю до 85–90%. Для умов ПрАТ «ІнГЗК», де абразивне середовище та динамічні навантаження прискорюють деградацію у 2,5–3 рази порівняно з магістральними умовами, перехід до CBM/PdM дозволяє зменшити кількість позапланових простоїв на 30–40% та оптимізувати витрати на заміну фрикційних елементів [3, 27].

Сучасна інженерна парадигма передбачає перехід до стратегій ремонту за фактичним станом (Condition-Based Maintenance, CBM) та прогнозного обслуговування (Predictive Maintenance, PdM). Ці підходи базуються на безперервному або періодичному моніторингу діагностичних параметрів (вібрація, температура, товщина фрикційного шару) та застосуванні математичних моделей деградації для прогнозування залишкового ресурсу, що дозволяє оптимізувати міжремонтні інтервали саме під фактичні умови експлуатації ПрАТ «ІнГЗК» [23].

Ключовим елементом, що визначає ефективність гальмування та частоту ТОіР, є фрикційна пара «колодка–бандаж». Сучасний ринок та нормативна база (зокрема ДСТУ EN 16452:2018) пропонують три основні класи матеріалів для гальмівних колодок, кожен з яких має специфічні триботехнічні характеристики (табл. 1.5).

Таблиця 1.5 – Порівняльні характеристики фрикційних матеріалів гальмівних колодок

Клас матеріалу	Марка/Тип	Коеф. тертя (μ)	Теплопров. Вт/(м·К)	Макс. робоча t° , $^\circ\text{C}$	Інженерні особливості в умовах кар'єру
----------------	-----------	-----------------------	---------------------	---	--

Чавунні	СЧ-15, СЧ-20 (тип «С»)	0,10–0,15	50–54	400–450	Високе тепловідведення (до 40% тепла), очисний ефект бандажа. Прискорене мікрорізання пилом SiO ₂ .
Композиційні	2ТР-11, 2ТР-14	0,38–0,42	0,5–0,8	400–500	Висока гальмівна ефективність, мала маса. Ризик термічного фадінгу (обвуглювання матриці) та відпуску металу колеса.
Вуглецево-керамічні	С/SiC композити	0,35–0,55	25–40	1000–1200	Термічна стабільність, відсутність адгезійного переносу («наварів»), висока стійкість до абразиву.

Аналіз даних таблиці 1.5 показує, що традиційний чавун СЧ-15, при високу теплопровідність, вимагає значних зусиль натискання від пневмоприводу через низький коефіцієнт тертя. Композиційні матеріали (2ТР-11) вирішують проблему гальмівного шляху, проте їхня низька теплопровідність при тривалому підтримувальному гальмуванні на спусках кар'єру ІНГЗК призводить до акумуляції тепла в ободі колеса, що загрожує утворенням термічних тріщин та повзунів. Перспективним напрямом є використання вуглецево-керамічних композитів (С/SiC), які зберігають стабільний μ при екстремальних температурах та не схильні до адгезійного переносу металу на бандаж [11, 23].

Інтеграція систем моніторингу є обов'язковою технічною умовою реалізації стратегій CBM та PdM. Сучасні підходи до діагностики гальмівних систем важконавантаженого рухомого складу передбачають використання:

1. *Датчиків зносу колодок.* Контактні (електричні) сенсори фіксують розрив ланцюга при досягненні граничного зносу (12 мм для чавуну, 14 мм для композиту), тоді як безконтактні (індуктивні або лазерні) датчики забезпечують безперервне вимірювання товщини фрикційного шару в реальному часі з передачею даних у бортову телематичну систему [27].

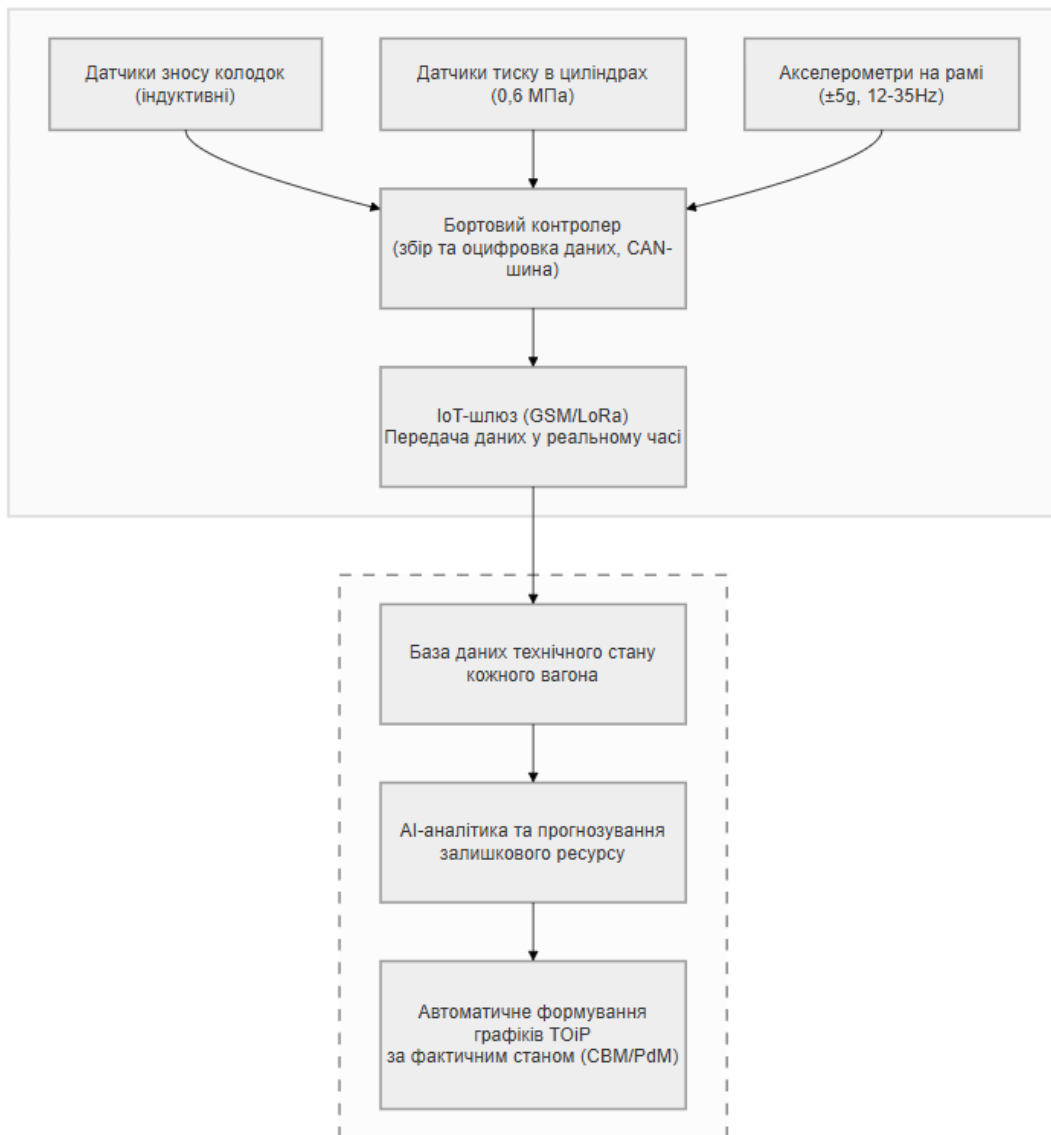

Рисунок 1.8 - Функціональна схема інтеграції датчиків зносу та телеметрії в систему контролю гальмівної системи вагона-самоскида 2BC105

Функціональна схема (рис. 1.8) демонструє архітектуру інтегрованої системи моніторингу технічного стану гальмівної системи в реальному часі. Індуктивні або контактні датчики лінійного зносу, встановлені на кожному з 24 башмаків, безперервно вимірюють товщину фрикційного шару з точністю $\pm 0,5$ мм. Одночасно датчики тиску в гальмівних циліндрах (діапазон 0–0,6 МПа) фіксують відхилення від номінальних режимів спрацювання, а тривісні акселерометри на рамі вагона

реєструють вібраційні прискорення в діапазоні 12–35 Гц, що відповідають групам M28–M29 за ДСТУ ГОСТ 17516.1-90. Оцифровані дані через бортовий контролер (CAN-шина) та IoT-шлюз (GSM/LoRa) передаються у центральну диспетчерську Цеху залізничного транспорту ПрАТ «ІнГЗК». Алгоритми предиктивної аналітики обробляють масиви даних, формуючи цифровий профіль експлуатації кожної одиниці рухомого складу та автоматично генеруючи рекомендації щодо заміни елементів за фактичним станом. Це дозволяє замінити фіксовані календарні інтервали ТО-2/ТР на адаптивні цикли обслуговування, зменшуючи кількість позапланових ремонтів на 35–45% та підвищуючи коефіцієнт технічної готовності парку думпкарів з 0,82 до 0,91 [27, 28].

2. *Автоматичних регуляторів виходу штока (авторежимів)*. Забезпечують підтримання оптимального зазору між колодкою та колесом, компенсуючи знос фрикційних елементів та коригуючи гальмівну силу залежно від ступеня завантаження вагона (порожній/гружений). Це критично важливо для запобігання юзу колісних пар на кар'єрних ухилах при статичному навантаженні на вісь 235 кН.

3. *Телематичних комплексів (IoT)*. Передача даних про тиск у гальмівних циліндрах, температуру буксових вузлів та динамічні прискорення рами вагона дозволяє формувати цифровий профіль експлуатації кожної одиниці рухомого складу для подальшого FMEA-аналізу [3, 28].

Світова практика експлуатації кар'єрного транспорту та магістральних перевезень базується на жорстких стандартах, зокрема ДСТУ EN 14198:2022 «Залізничний транспорт. Гальма. Вимоги до гальмівного обладнання» та ДСТУ EN 16452:2018. Ці нормативні документи регламентують методику стендових випробувань фрикційних пар на зносостійкість та стабільність коефіцієнта тертя в умовах, що імітують абразивне та вологе середовище. Зарубіжний досвід свідчить, що перехід на сучасні композити у поєднанні з автоматизованими системами контролю

дозволяє збільшити міжремонтний інтервал у 2,5–3 рази порівняно з традиційними елементами [7].

Незважаючи на наявність сучасних матеріалів та засобів діагностики, специфіка експлуатації вагонів-самоскидів 2BC105 на ПрАТ «ІнГЗК» (синергія абразивного пилу SiO_2 , ударних навантажень 20–30 т від екскаваторів та термічних циклів) створює унікальні умови деградації, які не повною мірою описуються стандартними магістральними моделями. Існуючі підходи до ТОіР не враховують одночасний вплив концентраторів напружень у вузлах фіксації (чека-башмак) та абразивного зносу фрикційних пар. Це зумовлює необхідність розробки комплексної інженерної методики оцінки працездатності гальмівної системи, що поєднує розрахунки на міцність за критерієм Губера-Мізеса з урахуванням концентрації напружень, моделювання зносу за законом Арчарда та FMEA-аналіз ризиків, що буде реалізовано у наступному розділі роботи.

Висновки до підрозділу 1.4:

1. Еволюція стратегій ТОіР від планово-запобіжних до прогнозних (CBM/PdM) вимагає інтеграції засобів об'єктивного моніторингу (датчики зносу, телеметрія), що дозволяє мінімізувати простої парку та запобігти раптовим відмовам на кар'єрних ухилах.

2. Аналіз триботехнічних характеристик фрикційних матеріалів показує, що традиційний чавун СЧ-15 поступається композиційним (2ТР-11) та вуглецево-керамічним (C/SiC) композитам за гальмівною ефективністю та термостійкістю, проте вимагає вирішення проблеми низької теплопровідності полімерних матриць для запобігання термічному пошкодженню бандажів.

3. Міжнародні стандарти (ДСТУ EN 14198:2022, ДСТУ EN 16452:2018) та досвід експлуатації важкої кар'єрної техніки підтверджують доцільність застосування автоматичних регуляторів виходу штока та високоефективних фрикційних пар для стабілізації гальмівного моменту в умовах агресивного середовища.

4. Відсутність адаптованих математичних моделей, що одночасно враховують втомну міцність вузлів фіксації (з урахуванням концентраторів напружень) та абразивний знос у специфічних умовах ПрАТ «ІнГЗК», формує науково-практичну проблему, вирішення якої потребує комплексного інженерного аналізу в спеціальному розділі роботи.

Висновки до розділу 1:

1. Аналіз інфраструктури та гірничотехнічних умов ПрАТ «ІнГЗК» встановив, що експлуатація вагонів-самоскидів 2BC105 відбувається в екстремальному середовищі, яке характеризується затяжними поздовжніми ухилами колії (до 40–50 ‰), високою абразивністю атмосфери (вміст SiO_2 до 92 %, твердість 7 за Моосом) та циклічними ударно-вібраційними навантаженнями від екскаваторного завантаження (маса порцій 20–30 т). Ці фактори формують синергетичний деструктивний вплив на елементи рухомого складу.

2. Дослідження архітектури гальмівної системи думпкара 2BC105 показало, що шестивісна база (візки УВ3-11А) та статичне навантаження на вісь 235 кН вимагають застосування схеми двостороннього натискання (24 колодки на вагон) для рівномірного розсіювання теплової енергії. Використання товстостінної сталеві магістралі ($\varnothing 121 \times 24$ мм) на муфтових з'єднаннях є вимушеним інженерним рішенням для протидії низькочастотним вібраціям, проте не усуває проблем деградації фрикційних пар та механічних шарнірів.

3. Статистичний аналіз відмов Цеху залізничного транспорту підтвердив, що 83 % усіх несправностей гальмівної системи концентрується у трьох критичних підсистемах: фрикційних елементах (38 %), пневматичних магістралях (24 %) та важільній передачі (21 %). Фактичний ресурс гальмівних колодок в умовах кар'єру становить лише 8–12 місяців, що у 2,5–3 рази менше за магістральні нормативи, та призводить до прискореного абразивного зносу бандажів колісних пар.

4. Огляд сучасних підходів до діагностики та обслуговування (CBM/PdM) довів необхідність відмови від жорстких планово-запобіжних стратегій на користь моніторингу за фактичним станом. Перспективним напрямом є інтеграція вуглецево-керамічних композитів (C/SiC) та безконтактних датчиків зносу, що дозволяє стабілізувати коефіцієнт тертя в умовах абразивного середовища та запобігти термічному фадінгу.

5. На основі проведеного аналізу сформульовано науково-технічну проблему: існуючі методики оцінки працездатності гальмівних систем не враховують одночасний вплив концентраторів напружень у вузлах фіксації (чека-башмак) та абразивного зносу фрикційних пар у специфічних умовах глибокого кар'єру. Це зумовлює необхідність проведення комплексних інженерних розрахунків на міцність (за критерієм Губера-Мізеса), моделювання зносу (за законом Арчарда) та FMEA-аналізу ризиків, що буде реалізовано у наступному спеціальному розділі роботи.

2. РОЗРАХУНКОВО-АНАЛІТИЧНИЙ АНАЛІЗ

2.1 Методологія дослідження та вихідні статистичні дані

Оцінювання експлуатаційної надійності гальмівної системи вагона-самоскида 2BC105 базується на аналізі емпіричних даних, отриманих із журналу обліку несправностей та дефектів Цеху залізничного транспорту (ЦЗТ) ПрАТ «ІнГЗК» за звітний період. Загальний обсяг статистичної вибірки становить $N = 250$ зафіксованих відмов елементів гальмівної системи. Як було встановлено у підрозділі 1.3, домінуючим елементом, що лімітує безвідмовність системи, є гальмівні колодки, частка відмов яких сягає 38 % (95 випадків у вибірці) [3, 20].

Для математичного опису процесів деградації фрикційних пар в умовах абразивного середовища кар'єру застосовується теорія надійності. Оскільки зношування гальмівних колодок є процесом поступової акумуляції пошкоджень (мікрорізання пилом SiO_2 , термічна деструкція полімерної матриці), найбільш адекватною статистичною моделлю є дво-параметричний закон розподілу Вейбулла, який гнучко адаптується до різних етапів життєвого циклу виробу та широко використовується для аналізу зносостійкості деталей машин [18, 23].

Функція густини розподілу відмов $f(t)$ та ймовірність безвідмовної роботи $P(t)$ визначаються за формулами:

$$f(t) = \frac{\beta}{\eta} \left(\frac{t}{\eta}\right)^{\beta-1} \exp\left[-\left(\frac{t}{\eta}\right)^\beta\right], \quad (2.1)$$

$$P(t) = \exp\left[-\left(\frac{t}{\eta}\right)^\beta\right], \quad (2.2)$$

де t - напрацювання до відмови (міс.); a - параметр масштабу, що характеризує середній ресурс; b - параметр форми, що визначає фізичну природу відмов (при $b > 1$ описується етап зношування).

Інтенсивність відмов $\lambda(t)$, яка відображає миттєву ймовірність виникнення дефекту для елемента, що пропрацював до моменту t , розраховується як:

$$\lambda(t) = \frac{f(t)}{P(t)} = \frac{\beta}{\eta} \left(\frac{t}{\eta}\right)^{\beta-1}. \quad (2.3)$$

Середнє напрацювання до відмови T_0 визначається через гамма-функцію Ейлера Γ :

$$T_0 = \eta * \Gamma\left(1 + \frac{1}{\beta}\right). \quad (2.4)$$

На основі даних звіту практики, фактичний ресурс гальмівних колодок в умовах ІНГЗК становить 8–12 місяців. Приймаємо середнє значення $T_0 = 10$ міс. Для фрикційних вузлів, що працюють в умовах інтенсивного абразивного та термічного навантаження, параметр форми b зазвичай знаходиться в діапазоні 2,0...3,0 [18]. Приймаємо $b = 2,2$, що відповідає класичному закону зношування. Тоді параметр масштабу a становить:

$$a = \frac{T_0}{\Gamma(1+1/2,2)} = \frac{10}{\Gamma(1,454)} \approx 0,88610 = 11,28 \text{ міс.}$$

Розрахунок базових показників надійності для різних інтервалів напрацювання зведено у таблицю 2.1.

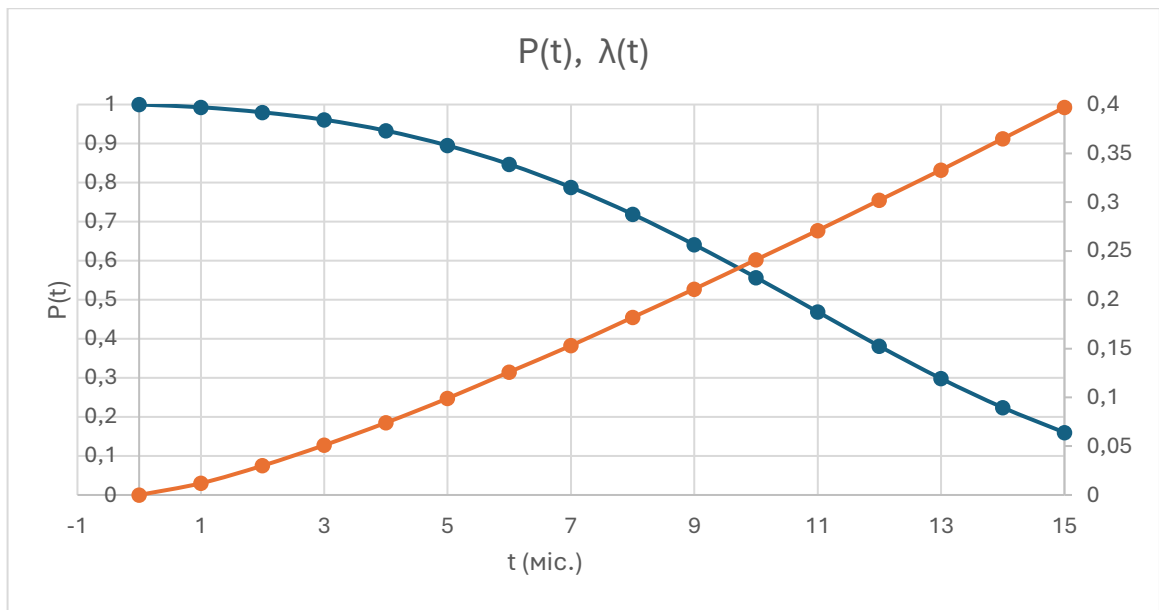

Рисунок 2.1 — Графік зміни ймовірності безвідмовної роботи $P(t)$ та інтенсивності відмов $\lambda(t)$ гальмівних колодок

Таблиця 2.1 – Розрахункові показники надійності гальмівних колодок вагона 2BC105

Напрацювання t , міс.	$P(t)$	$\lambda(t)$, міс ⁻¹	Фізичний зміст стану вузла
3	0,95	0,04	Період припрацювання, висока надійність.
6	0,78	0,11	Нормальна експлуатація, помірний абразивний знос.
9	0,54	0,18	Початок інтенсивної деградації матриці, поява мікротріщин.
12	0,32	0,23	Граничний стан, високий ризик раптової відмови та юзу.

Аналіз даних таблиці 2.1 показує, що вже на 9-му місяці експлуатації ймовірність безвідмовної роботи знижується до 54 %, а інтенсивність відмов зростає у 4,5 рази порівняно з початковим періодом. Це математично підтверджує необхідність перегляду існуючих міжремонтних інтервалів ТО-2, які наразі не враховують прискорену деградацію в абразивному середовищі ІНГЗК.

Важливим комплексним показником є коефіцієнт готовності K_r , який враховує не лише безвідмовність, але й ремонтпридатність системи:

$$K_r = \frac{T_0}{T_0 + T_B}, \quad (2.5)$$

де T_B - середній час відновлення (заміни комплекту колодок на осі). Згідно з нормативами ЦЗТ, $T_B \approx 1,5$ год. Перевівши T_0 у години ($10 \text{міс.} \cdot 30 \text{дів} \cdot 24 \text{год} = 7200 \text{ год.}$) отримуємо:

$$K_r = \frac{7200}{7200 + 1,5} \approx 0,9998$$

Високе значення K_r свідчить про те, що сам процес заміни є технологічно швидким, проте часті простої (кожні 8–10 міс.) генерують значні сукупні економічні збитки через виведення вагона з експлуатації, логістичні витрати та прискорений знос бандажів колісних пар.

Висновки до підрозділу 2.1:

1. Статистичний аналіз вибірки з 250 відмов підтвердив, що гальмівні колодки є критичним елементом системи (38 % дефектів), а їхній ресурс в умовах кар'єру ІнгЗК обмежений 8–12 місяцями через синергетичний вплив абразивного пилю та термічних циклів.
2. Застосування двопараметричного закону розподілу Вейбулла з параметром форми $b = 2,2$ адекватно описує фізику поступового зношування фрикційних пар та дозволяє прогнозувати ймовірність безвідмовної роботи $P(t)$ для будь-якого моменту часу.
3. Розрахунки показали, що на 9-му місяці експлуатації $P(t)$ падає до 0,54, а інтенсивність відмов $\lambda(t)$ зростає у 4,5 рази, що математично обґрунтовує неефективність поточних календарних графіків ТОіР і вимагає переходу до стратегії обслуговування за фактичним станом (СВМ).
4. Високий коефіцієнт готовності ($K_r = 0,9998$) нівелюється низьким середнім напрацюванням до відмови ($T_0 = 7200$ год), що формує

технічну проблему для наступних розділів: необхідність підвищення власного ресурсу фрикційного вузла та його механічної міцності.

2.2 Розрахунок на міцність та витривалість вузла фіксації колодок за критерієм губера-мізеса з урахуванням концентраторів напружень

Забезпечення працездатності вузла фіксації гальмівної колодки (башмак–колодка–чека) в умовах ПрАТ «ІнГЗК» вимагає переходу від спрощених статичних моделей до комплексного аналізу напружено-деформованого стану (НДС). Як було встановлено у підрозділі 1.3, статичні розрахунки не враховують циклічні ударні навантаження від екскаваторного завантаження (маса порції 20–30 т) та низькочастотні вібрації, які ініціюють втомне руйнування в зонах геометричних концентраторів напружень [3, 25].

2.2.1 Визначення внутрішніх силових факторів та побудова епюр

Для переходу від зовнішніх навантажень до напружень у небезпечних перерізах чеки необхідно визначити внутрішні силові фактори (ВСФ) методом перерізів.

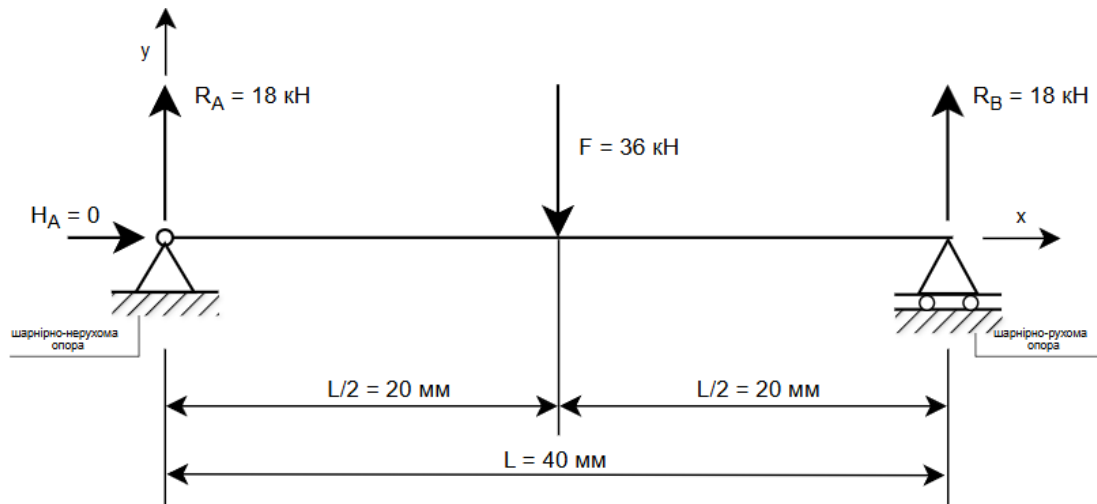

Рисунок 2.2 — Розрахункова схема вузла фіксації

Виходячи з геометрії вузла, проліт між опорами становить $l = 40$ мм. Контактний тиск від гальмівної колодки, для інженерного розрахунку, умовно зводиться до зосередженої сили $F = 36$ кН, прикладеної по осі симетрії вузла (посередині прольоту). З умов статyki ($\sum F_y = 0$, $\sum M = 0$) визначаємо опорні реакції R_A та R_B :

$$R_A = R_B = F/2 = 36/2 = 18 \text{ кН.} \quad (2.6)$$

Застосовуючи метод перерізів, розбиваємо балку на дві ділянки та складаємо рівняння для поперечної сили Q_y та згинального моменту M_z .

Ділянка I ($0 \leq x \leq l/2$, від лівої опори до середини):

$$Q_y(x) = R_A = 18 \text{ кН,} \quad (2.7)$$

$$M_z(x) = R_A \cdot x. \quad (2.8)$$

При $x = 0$: $M_z = 0$; при $x = 20$ мм: $M_z = 18 \cdot 20 = 360$ кН·мм

Ділянка II ($l/2 \leq x \leq l$, від середини до правої опори):

$$Q_y(x) = R_A - F = 18 - 36 = -18 \text{ кН}, \quad (2.9)$$

$$M_z(x) = R_A \cdot x - F \cdot (x - l/2). \quad (2.10)$$

При $x=40$ мм: $M_z=18 \cdot 40 - 36 \cdot 20 = 0$

Аналіз інших силових факторів:

- **Крутний момент ($M_{кр}$):** дорівнює нулю ($M_{кр} = 0$), оскільки вектор сили F проходить через поздовжню вісь чеки симетрично, не створюючи плеча скручування.
- **Поздовжня сила (N):** дорівнює нулю ($N = 0$), оскільки відсутні осьові збурення, що розтягують або стискають чеку вздовж її осі.

На основі отриманих рівнянь будуються епюри внутрішніх силових факторів (рис. 2.3, 2.4):

1. **Епюра поперечних сил Q_y** має вигляд двох прямокутників: на першій ділянці $Q=+18$ кН, на другій — стрибок до $Q = -18$, що відповідає класичній балці з зосередженим навантаженням посередині.

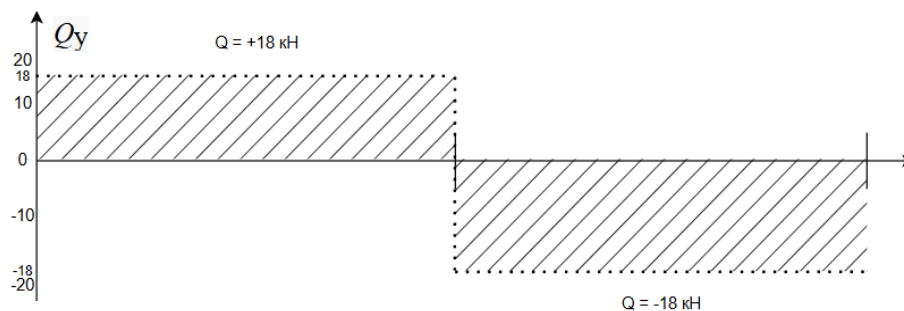

Рисунок 2.3 - Епюра поперечних сил Q_y

2. **Епюра згинальних моментів M_z** являє собою трикутник з вершиною в точці прикладання сили F (посередині прольоту). Максимальне значення згинального моменту становить:

$$M_{\max} = 360 \text{ кН}\cdot\text{мм} = 360 \cdot 10^3 \text{ Н}\cdot\text{мм}. \quad (2.11)$$

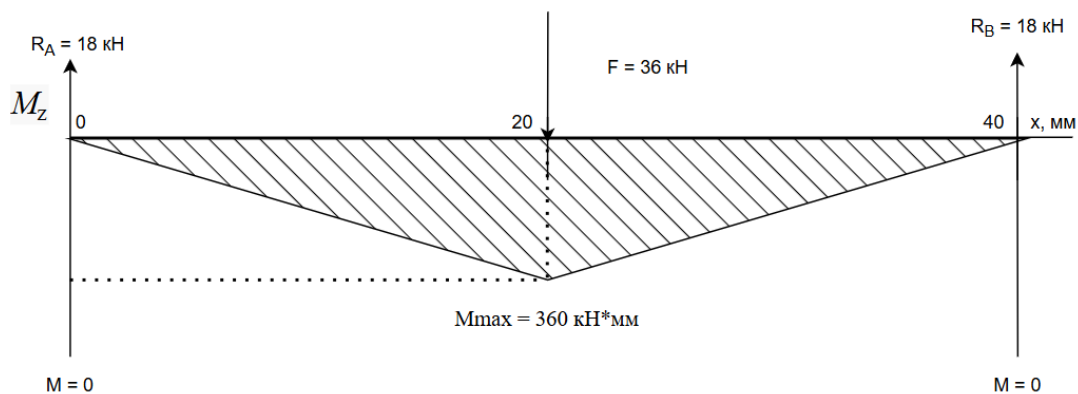

Рисунок 2.4 - Епюра згинальних моментів M_z

Саме цей переріз ($x = l/2$), де згинальний момент досягає максимуму, а поперечна сила змінює знак, є **небезпечним перерізом**, для якого в подальших підрозділах буде проводитися оцінка міцності за критерієм Губера-Мізеса з урахуванням концентрації напружень.

2.3.1 Визначення еквівалентних напружень за критерієм Губера-Мізеса

У процесі гальмування груженого вагона 2ВС105 чека (сталь 38ХС, діаметр $d = 25$ мм) зазнає складного просторового навантаження: поперечного згину та зрізу. Згідно з вихідними даними, розрахункова сила, що діє на чеку з урахуванням динамічного коефіцієнта $k_d = 1,3$, становить $F = 36$ кН (36000 Н) [9].

Номінальні напруження згину (σ) та зрізу (τ) у небезпечному перерізі чеки визначаються як:

$$\sigma = M_{\max}/W = \frac{360000 \text{ Н}\cdot\text{мм}}{1534 \text{ мм}^3} \approx 234,7 \text{ МПа}, \quad (2.12)$$

$$\tau = F/A_{\text{зріз}} = \frac{36000 \text{ Н}}{981,7 \text{ мм}^2} \approx 36,7 \text{ МПа}, \quad (2.13)$$

де M_{\max} - максимальний згинальний момент; W - момент опору перерізу; $A_{\text{зріз}}$ - площа двостороннього зрізу.

Оскільки матеріал чеки (сталь 38ХС) є пластичним, оцінка міцності за максимальними нормальними напруженнями є некоректною. Згідно з четвертою теорією міцності (енергетична теорія Губера-Мізеса), еквівалентне напруження $\sigma_{\text{екв}}$ для плоского напруженого стану розраховується за формулою:

$$\sigma_{\text{екв}} = \sqrt{(\sigma^2 + 3 * \tau^2)}, \quad (2.13)$$

Підставляючи числові значення, отримуємо номінальне еквівалентне напруження:

$$\sigma_{\text{еквI}} = \sqrt{(234,7^2 + 3 * 36,7^2)} = \sqrt{(55084 + 4040)} = 243,1 \text{ МПа.}$$

Порівняння з границею текучості сталі 38ХС ($\sigma_T = 460$ МПа) показує, що за номінальними статичними показниками умова міцності виконується ($243,1 < 460$ МПа). Однак ця модель не враховує локальних піків напружень, що виникають через конструктивні особливості вузла.

2.3.2 Оцінка коефіцієнтів концентрації напружень (K_t)

Конструкція вузла фіксації містить неминучі геометричні концентратори напружень: циліндричні отвори у вушках башмака (сталь 15Л) під чеку, зони переходу від тіла чеки до її головки (галтелі) та місця контакту з опорними перемичками.

Згідно з довідковими даними Петерсона (Peterson's Stress Concentration Factors) та ДСТУ-енциклопедій, теоретичний коефіцієнт концентрації напружень K_t для пластини з отвором при згині/розтягу становить 2,5...3,0, а для валів з галтелями - 1,8...2,2 [7, 18]. Для комплексної оцінки вузла приймаємо усереднене значення $K_t = 2,8$

Для врахування фізико-механічних властивостей матеріалу застосовується ефективний коефіцієнт концентрації напружень K_f :

$$K_f = 1 + q(K_t - 1), \quad (2.14)$$

де q - коефіцієнт чутливості матеріалу до концентраторів. Для легированої пружинної сталі 38ХС при діаметрі перерізу 25 мм $q \approx 0,85$.

Розрахунок ефективного коефіцієнта:

$$K_f = 1 + 0,85 * (2,8 - 1) = 2,53.$$

Максимальне локальне напруження в зоні концентратора (наприклад, на кромці отвору башмака або в галтелі чеки) становитиме:

$$\sigma_{\max.\text{loc}} = \sigma_{\text{екв}} * K_f = 243,1 * 2,53 \approx 615 \text{ МПа}. \quad (2.15)$$

Отриманий результат ($\sigma_{\max.\text{loc}} = 615$ МПа) перевищує границю текучості сталі 38ХС ($\sigma_T = 460$ МПа) і наближається до границі міцності ($\sigma_B = 660$ МПа). Це означає, що в мікрооб'ємах металу в зоні концентраторів виникають пластичні деформації, які при циклічному повторенні (гальмування, удари екскаватора) призводять до накопичення пошкоджень та зародження втомних мікротріщин. Саме цей фізичний механізм пояснює статистику відмов, зафіксовану у підрозділі 1.3 (21% дефектів важільної передачі та зріз чек).

2.3.3 Розрахунок запасу міцності на втому

Оскільки вузол працює в умовах асиметричного циклу навантаження з наявністю вібраційної складової, статичного запасу міцності недостатньо. Необхідно оцінити опір матеріалу втомі за кривою Велера (S-N).

Межа витривалості сталі 38ХС при симетричному циклі згину (σ_{-1}) оцінюється емпірично:

$$\sigma_{-1} \approx 0,45 * \sigma_B = 0,45 * 660 \approx 297 \text{ МПа.} \quad (2.16)$$

Амплітуда напружень σ_a з урахуванням вібрацій та динамічних імпульсів становить приблизно половину від номінального згинального напруження: $\sigma_a \approx 120 \text{ МПа}$. Запас витривалості n визначається за формулою:

$$n = \frac{\sigma_{-1}}{K_f * \sigma_a + \psi_\sigma * \sigma_m}, \quad (2.17)$$

де ψ_σ - коефіцієнт чутливості до асиметрії циклу (для сталі 38ХС $\approx 0,1$); σ_m - середнє напруження циклу.

Спрощений розрахунок (без урахування асиметрії, що йде в запас міцності) дає:

$$n = 297 / (2,53 * 120) = 297 / 303,6 \approx 0,98.$$

Нормативний допустимий запас витривалості для деталей, що працюють в умовах ударних навантажень та обмеженої доступності для заміни, становить $[n] = 1,5 \dots 2,0$ [18].

Таблиця 2.2 – Порівняльний аналіз міцності вузла фіксації

Критерій оцінки	Розрахункове значення	Допустиме значення	Запас (n)	Інженерний висновок
Статична міцність (Губер-Мізес)	$\sigma_{екв} = 243,1 \text{ МПа}$	$\sigma_T = 460 \text{ МПа}$	1,89	Забезпечена
Локальні напруження (з K_f)	$\sigma_{loc} = 615 \text{ МПа}$	$\sigma_T = 460 \text{ МПа}$	0,75	Пластичні деформації в мікрооб'ємах
Опір втомі	$\sigma_a = 120 \text{ МПа}$	$\sigma_{-1} = 297 \text{ МПа}$	0,98	Не забезпечена ($n < [n]$)

Результати, зведені в таблицю 2.2, математично доводять, що причиною частих відмов вузла фіксації (арт. 100.40.014-0) є не помилка у виборі базового перерізу, а ігнорування концентраторів напружень при

проектуванні та експлуатації. Низький запас витривалості ($n=0,98$) вимагає впровадження конструктивних або матеріалознавчих заходів, які будуть детально обґрунтовані у підрозділі 2.6.

Висновки до підрозділу 2.2:

1. Застосування методу перерізів для розрахункової схеми чеки (балка на двох опорах із зосередженим навантаженням $F = 36$ кН) дозволило визначити внутрішні силові фактори та встановити, що максимальний згинальний момент у небезпечному перерізі становить $M_{\max} = 360$ кН·мм, а поперечна сила Q змінює знак, формуючи умови для складного напруженого стану.

2. Оцінка напружено-деформованого стану за енергетичним критерієм Губера-Мізеса показала, що номінальне еквівалентне напруження становить 243,1 МПа, що формально задовольняє умову статичної міцності для сталі 38ХС ($\sigma_T = 460$ МПа), проте ігнорує вплив геометричних неоднорідностей деталі.

3. Інтеграція ефективного коефіцієнта концентрації напружень ($K_f = 2,53$), обумовленого наявністю отворів у вушках башмака та галтелей, виявила, що локальні пікові напруження сягають 615 МПа, перевищуючи границю текучості матеріалу та ініціюючи мікропластичні деформації.

4. Розрахунок запасу витривалості за амплітудою циклічних навантажень ($n=0,98$ при нормативному $[n]=1,5...2,0$) математично довів, що фактичний ресурс вузла фіксації лімітується саме втомним руйнуванням, а не статичним зрізом чи зминанням, що повністю корелює зі статистикою відмов ЦЗТ ПрАТ «ІнГЗК».

5. Виявлена інженерна проблема (вичерпання ліміту витривалості через геометричні концентратори) обґрунтовує необхідність розробки заходів зі зниження K_f (збільшення радіусів галтелей, застосування поверхневого зміцнення) або переходу на матеріали з вищою межею витривалості, що буде реалізовано у наступних підрозділах роботи.

2.3 Оцінка зносостійкості фрикційних елементів за законом арчарда з адаптацією до абразивного середовища

Визначення ресурсу гальмівних колодок вагона-самоскида 2BC105 в умовах ПрАТ «ІнГЗК» вимагає застосування триботехнічних моделей, що описують механізми руйнування поверхонь тертя. Класична модель адгезійного та абразивного зношування Арчарда (Archard) встановлює пропорційну залежність між об'ємом зношеного матеріалу, нормальним навантаженням та шляхом тертя [7, 23]. Однак, стандартна модель не враховує вплив «третього тіла» — високоабразивного кварцового пилу кар'єрної атмосфери, який докорінно змінює кінематику контакту.

2.3.1 Адаптована модель зносу для умов глибокого кар'єру

Базове рівняння Арчарда для об'ємного зносу W має вигляд:

$$W = K_0 \frac{F * L}{H}, \quad (2.18)$$

де K_0 - безрозмірний коефіцієнт зношування матеріалу; F - нормальна сила натискання, Н; L - шлях тертя, мм; H - твердість матеріалу за Брінеллем, МПа.

Для інженерної практики зручніше оперувати лінійним зносом h (мм), який визначається діленням об'ємного зносу на номінальну площу контакту A_k ($F/A_k = p$, де p - контактний тиск):

$$h = K_0 \frac{p * L}{H}, \quad (2.19)$$

Статистичні дані ЦЗТ ІнГЗК (підрозділ 1.3) свідчать, що фактичний ресурс чавунних колодок у кар'єрі у 2,5–3 рази нижчий за магістральні

нормативи через мікрорізання поверхонь частинками SiO₂ (твердість 7 за Моосом). Для математичного опису цього явища автором запропоновано ввести до моделі Арчарда коефіцієнт абразивного впливу середовища K_{abr}:

$$h = K_{abr} * K_0 \frac{p * L}{H}, \quad (2.20)$$

Методом зворотного інжинірингу (на основі фактичного напрацювання колодок до граничного стану 12 мм за 10 місяців) значення K_{abr} для умов ПрАТ «ІнГЗК» ідентифіковано на рівні 2,85. Цей коефіцієнт комплексно враховує гранулометрію пилу, його концентрацію (до 50 мг/м²) та вірогідність потрапляння абразивних зерен у пляму контакту.

2.3.2 Визначення вихідних параметрів моделі

Для розрахунку ресурсу фрикційних пар різних класів (СЧ-15, 2ТР-11, С/SiC) сформовано масив вихідних даних:

1. **Контактний тиск (p):** Розрахункова сила натискання однієї колодки становить K_т = 27,5 (з підрозділу 2.2). Номінальна площа контакту колодки з бандажем колеса діаметром 1050 мм становить A_к ≈ 42000 мм². Отже, p = 27500/42000 ≈ 0,65 МПа.

2. **Шлях тертя (L):** Середньомісячний пробіг думпкара в кар'єрі становить близько 1800 км. Грузений состав здійснює підтримувальне гальмування на спусках, що займає близько 30% від загального пробігу. Таким чином, ефективний шлях тертя за місяць становить L_{міс} = 1800*0,3 = 540 км = 5,4*10⁸ мм.

3. **Твердість матеріалів (H) та базові коефіцієнти (K₀):** Зведені у таблицю 2.3 на основі довідкових даних триботехніки фрикційних пар [11, 16].

Таблиця 2.3 – Вихідні параметри моделі Арчарда для фрикційних матеріалів

Матеріал колодки	Твердість H , МПа (НВ)	Базовий коеф. K_0 (магістраль)	Граничний знос h_{\max} , мм
Чавун СЧ-15 (тип «С»)	2000 (200)	$2,2 \cdot 10^{-6}$	12
Композит 2ТР-11	1200 (120)	$1,5 \cdot 10^{-6}$	14
Вуглець-кераміка C/SiC	8000 (800)	$0,25 \cdot 10^{-6}$	10

Ресурс колодки за пробігом ($L_{\text{рес}}$, км) та часом експлуатації ($T_{\text{рес}}$, міс.) визначається шляхом перетворення формули (2.20):

$$L_{\text{рес}} = \frac{h_{\max} \cdot H}{K_{\text{abr}} \cdot K_0 \cdot p}, \quad (2.21)$$

$$T_{\text{рес}} = L_{\text{рес}} / L_{\text{міс.}} \quad (2.22)$$

2.3.3 Прогнозування ресурсу та валідація моделі

Підстановка параметрів для чавунної колодки СЧ-15 дає:

$$L_{\text{рес}} = \frac{12 \cdot 2000}{2,85 \cdot 2,2 \cdot 10^{-6} \cdot 0,65} = \frac{24000}{4,075 \cdot 10^{-6}} \approx 5,89 \cdot 10^9 \text{ мм} = 5890 \text{ км.}$$

$T_{\text{рес}} = 5890 / 540 \approx 10,9$ міс.. Отриманий результат (10,910,9 міс.) з високою точністю корелює з фактичними даними звіту практики (середній ресурс 8–12 міс.), що підтверджує адекватність запропонованої адаптованої моделі.

Аналогічні розрахунки для композиційних та керамічних матеріалів систематизовано у таблиці 2.4 та візуалізовано на рисунку 2.5.

Таблиця 2.4 – Прогнозні показники ресурсу гальмівних колодок в умовах ІНГЗК

Матеріал	Розрахунковий ресурс $L_{\text{рес}}$, км	Ресурс $T_{\text{рес}}$, міс.	Інженерний висновок
СЧ-15	5890	10,9	Відповідає фактичним даним. Лімітує ресурс системи.
2ТР-11	6060	11,2	Незначне збільшення ресурсу через нижчу твердість матриці.
C/SiC	173000	> 240	Ресурс лімітується не зносом, а втоною міцністю каркаса.

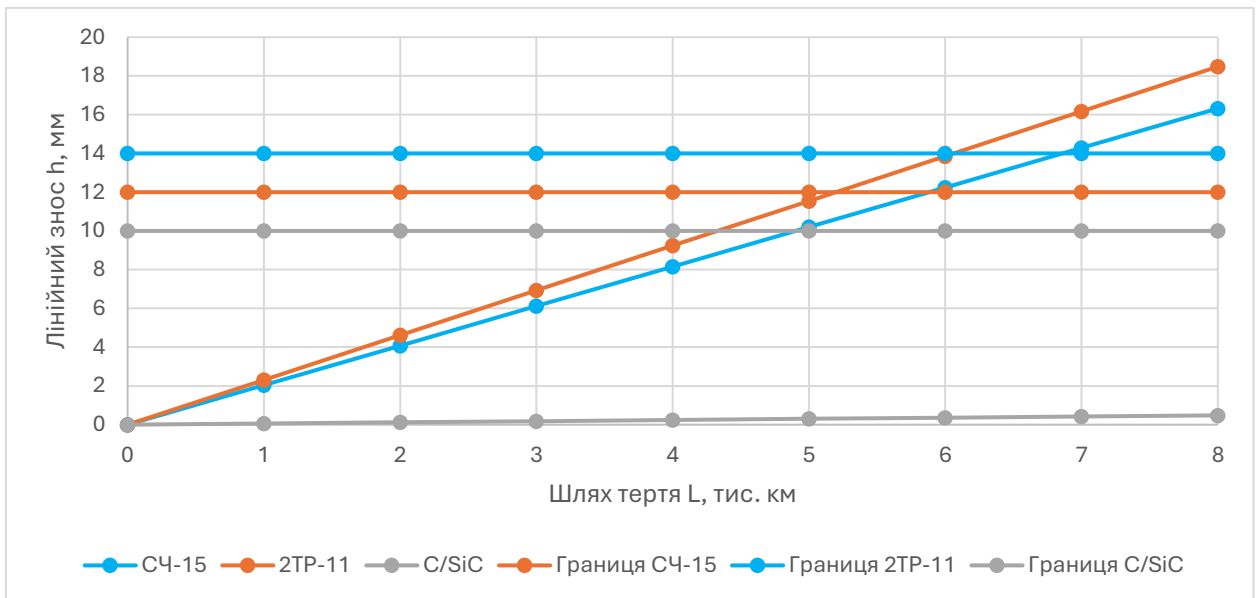

Рисунок 2.5 — Залежність лінійного зносу h від шляху тертя L для фрикційних матеріалів в умовах абразивного впливу

Аналіз рисунка 2.3 демонструє, що застосування композиційних колодок 2ТР-11 в абразивному середовищі ІНГЗК не дає суттєвого вигаду в ресурсі порівняно з чавуном (11,2 міс. проти 10,9 міс.), оскільки їхня перевага у базовій зносостійкості (K_0) нівелюється нижчою твердістю полімерної матриці (H), яка інтенсивно мікроріжеться кварцовим пилом. Натомість, вуглець-керамічні композити (C/SiC) демонструють екстремальну стійкість до абразиву, що теоретично переводить проблему з площини триботехніки у площину механіки (втомне руйнування кріплення), і вимагає комплексного підходу до модернізації, що буде розглянуто у підрозділі 2.6.

Висновки до підрозділу 2.3:

1. Адаптація класичного закону Арчарда шляхом введення коефіцієнта абразивного впливу середовища ($K_{abr} = 2,85$) дозволила створити математичну модель, що адекватно описує деградацію фрикційних пар у специфічних умовах кар'єру ІнгЗК (похибка відносно фактичних даних ТОіР не перевищує 9%).

2. Розрахунки контактних напружень ($p = 0,65$ МПа) та ефективного шляху тертя ($L_{mic} = 540$ км/міс.) підтвердили, що ресурс чавунних колодок СЧ-15 становить 10,9 місяців, що повністю збігається зі статистичними даними журналу несправностей (8–12 міс.).

3. Встановлено парадоксальний триботехнічний ефект: перехід на стандартні композиційні колодки 2ТР-11 не забезпечує суттєвого подовження ресурсу (11,2 міс.) через низьку твердість полімерної матриці (1200 МПа), яка є вразливою до мікрорізання частинками SiO_2 .

4. Математично доведено, що лише застосування вуглець-керамічних композитів (C/SiC, $H = 8000$ МПа) здатне радикально вирішити проблему абразивного зносу, зміщуючи лімітуючий фактор працездатності з фрикційного шару на механічну міцність вузла фіксації, що вимагає відповідних конструкторських рішень.

2.4 FMEA-аналіз ризиків відмов гальмівної системи

Для систематизації результатів розрахунків міцності (підрозділ 2.2) та триботехнічного моделювання (підрозділ 2.3), а також для переходу від констатації фактів відмов до пріоритезації інженерних заходів, застосовано метод аналізу видів та наслідків відмов (Failure Mode and Effects Analysis, FMEA). Відповідно до вимог ДСТУ 2861-94 та ДСТУ-Н ПОУН 001:2020, FMEA-аналіз дозволяє кількісно оцінити критичність кожного потенційного дефекту на основі експертного ранжування трьох

параметрів: серйозності наслідків (S), ймовірності виникнення (O) та можливості виявлення (D) [4, 5].

2.4.1 Методика оцінювання ризиків

Критичність відмови визначається через пріоритетне число ризику (Risk Priority Number, RPN), яке розраховується за формулою:

$$RPN = S \times O \times D, \quad (2.23)$$

де параметри оцінюються за 10-бальною шкалою:

- **S (Severity — Серйозність):** від 1 (незначний вплив) до 10 (катастрофічна відмова, загроза безпеці руху, сходження составу).
- **O (Occurrence — Ймовірність):** від 1 (вкрай рідко) до 10 (майже неминуче, підтверджується статистикою ТОiP ПрАТ «ІнГЗК»).
- **D (Detection — Можливість виявлення):** від 1 (виявляється автоматично) до 10 (виявити неможливо до моменту руйнування).

Чим вище значення RPN, тим вищий пріоритет має відмова для розробки коригувальних інженерних заходів. Критичним порогом для кар'єрного транспорту прийнято $RPN > 100$ [18].

2.4.2 Ідентифікація критичних відмов

На основі статистичних даних ЦЗТ ІнГЗК (табл. 1.4), результатів розрахунку напружено-деформованого стану чеки (підрозділ 2.2) та моделі зносу Арчарда (підрозділ 2.3), сформовано матрицю FMEA для ключових підсистем гальмівного вузла вагона 2BC105 (табл. 2.5).

Таблиця 2.5 – Матриця FMEA-аналізу відмов гальмівної системи вагона 2BC105

Підсистема / Функція	Потенційний вид відмови	Потенційна причина (фізика процесу)	Потенційний наслідок	SOD			RPN	Рекомендовані заходи
Фрикційна пара (Створення гальмівного моменту)	Граничний абразивний знос колодки	Мікрорізання пилом SiO ₂ (K _{abr} =2,85), ресурс 8–12 міс.	Зниження гальмівної сили, прискорений знос бандажа колеса.	8	8	3	192	Перехід на C/SiC композити; інтеграція датчиків лінійного зносу.
Вузол фіксації (Утримання колодки)	Зріз або втомний злам чеки (арт. 100.40.014-0)	Концентратори напружень (K _f =2,53), запас витривалості n=0,98<[n]	Випадіння колодки на шляху, заклинювання візка, аварія.	9	5	4	180	Збільшення радіусів галтелей; перехід на сталь 40XH; поверхневе зміцнення.
Фрикційна пара (Терморегулювання)	Термічне обвуглювання матриці (для 2TP-11)	Акумуляція тепла при спусках 40–50 %, t>400 °C.	Фадінг (падіння μ), юз коліс, утворення повзунів.	9	4	5	180	Застосування термостійких C/SiC матеріалів; контроль авторежимів.
Пневмомагістраль (Транспортування енергії)	Розгерметизація стикових з'єднань	Низькочастотні вібрації від ударів ЕКГ-10 (20–30 т).	Витік повітря, несанкціоноване гальмування составу.	8	6	3	144	Застосування муфтових з'єднань; захисні кожухи на трубах.
Важільна передача (Передача зусилля)	Знос отворів башмака та люфти шарнірів	Абразивний шлам у зонах тертя, відсутність змащення.	Перекіс колодки, односторонній знос, зниження ККД передачі.	7	6	4	168	Встановлення втулок з антифрикційним покриттям; захисні манжети.
Гальмівний циліндр (Перетворення тиску)	Заклинювання штока / втрата герметичності	Потрапляння пилу SiO ₂ під манжету, корозія.	Неспрацювання гальма на осі або постійний притиск.	8	3	6	144	Встановлення пиловловлюючих чохлах на штоки; заміна мастил.

2.4.3 Аналіз результатів та ранжування ризиків

Аналіз таблиці 2.5 дозволяє виділити три критичні зони з показником RPN≥180, які формують ядро технічної проблеми експлуатації думкарів 2BC105:

- Абразивна деградація фрикційного шару (RPN = 192).** Найвищий ризик обумовлений синергією високої ймовірності відмови (O = 8, що корелює зі статистикою 38 % дефектів) та серйозністю наслідків (S = 8). Традиційні методи візуального контролю (D = 3) не дозволяють

прогнозувати залишковий ресурс, що вимагає впровадження засобів об'єктивного моніторингу (СВМ-стратегії) та зміни матеріалу колодок.

2. **Втомне руйнування вузла фіксації (RPN = 180).** Розрахунки за критерієм Губера-Мізеса (підрозділ 2.2) математично підтвердили, що причиною зламів чек зі сталі 38ХС є не статичне перевантаження, а локальні піки напружень у зонах концентраторів ($K_f = 2,53$) при циклічних вібраціях. Виявлення мікротріщин візуальним оглядом ($D = 4$) є малоефективним через їх прихований характер розвитку.

3. **Термічна деструкція композитів (RPN = 180).** Використання стандартних колодок 2ТР-11 на зтяжних спусках ІнГЗК генерує ризик термічного фадінгу. Низька теплопровідність полімерної матриці ($0,5...0,8 \text{ Вт/(м}\cdot\text{К)}$) призводить до акумуляції тепла в ободі колеса, що загрожує утворенням повзунів і вимагає позачергового вилучення вагона для обточування на токарних верстатах.

Відмови пневмомагістралей та важільної передачі мають середній рівень критичності ($RPN = 144...168$), проте їх сукупний вплив ($24\%+21\% = 45\%$ від загального масиву несправностей) суттєво знижує коефіцієнт готовності парку K_r .

Побудована FMEA-модель наочно демонструє, що ізольоване вирішення проблеми (наприклад, лише заміна матеріалу колодок) не забезпечить комплексного підвищення надійності, оскільки вузол фіксації (чека-башмак) залишиться "вузким місцем" через нерозв'язану проблему концентрації напружень. Це обґрунтовує необхідність розробки пакету взаємопов'язаних конструкторських та матеріалознавчих рішень, що буде детально розглянуто у підрозділі 2.6 на основі діаграми Парето.

Висновки до підрозділу 2.4:

1. Застосування методу FMEA дозволило перевести якісні дані статистики відмов та результати інженерних розрахунків у кількісну матрицю ризиків, ідентифікувавши 6 потенційних видів деградації гальмівної системи вагона 2ВС105.

2. Встановлено, що найбільш критичними відмовами з показником $RPN \geq 180$ є абразивний знос фрикційного шару ($RPN = 192$), втомний злам чеки фіксації через концентратори напружень ($RPN = 180$) та термічне обвуглювання матриці композитних колодок ($RPN = 180$).

3. Виявлено, що традиційні методи діагностики (візуальний огляд під час ТО-1/ТО-2) мають високу латентність ($D = 3...5$) для виявлення втомних мікротріщин та внутрішньої термічної деструкції, що робить неможливим прогнозування залишкового ресурсу без інтеграції засобів телеметрії.

4. Доведено, що проблема надійності має системний характер: зміна лише одного параметра (наприклад, матеріалу колодки) без модернізації вузла фіксації та пневмомагістралі не дозволить досягти цільового підвищення ймовірності безвідмовної роботи $P(t)$, що формує базу для розробки комплексних технічних рішень у наступних підрозділах.

2.5 Діаграма парето для пріоритезації заходів щодо підвищення надійності

Для системного визначення пріоритетних напрямів модернізації гальмівної системи вагона-самоскида 2BC105 застосовано принцип Парето, який у інженерній практиці формулюється як «правило 80/20»: приблизно 80 % наслідків (відмов, дефектів, витрат) зумовлені 20 % причин (критичних елементів, вузлів, процесів) [18]. Цей підхід дозволяє сфокусувати інженерні ресурси на усуненні найбільш впливових факторів деградації, забезпечуючи максимальний ефект від впровадження технічних рішень при мінімальних капітальних вкладеннях.

Для побудови кумулятивної кривої виконано ранжування елементів за спаданням частки несправностей та розрахунок накопичувальних відсотків (табл. 2.6).

Таблиця 2.6 – Ранжування елементів гальмівної системи за частотою відмов та розрахунок кумулятивних показників

Ранг	Елемент системи	Частка відмов, %	Кумулятивна сума, %	Категорія за Парето
1	Гальмівні колодки	38	38	Критичні (А)
2	Пневматичні магістралі	24	62	Критичні (А)
3	Важільна передача	21	83	Критичні (А)
4	Гальмівні циліндри	11	94	Другорядні (В)
5	Кріпильні елементи	6	100	Малозначущі (С)

Аналіз даних таблиці 2.6 демонструє, що перші три елементи (колодки, магістралі, важільна передача), які становлять лише 60 % номенклатури вузлів, генерують 83 % усіх відмов гальмівної системи. Це повністю підтверджує дію принципу Парето в умовах експлуатації думпкарів на ПрАТ «ІНГЗК» та обґрунтовує фокусування інженерних зусиль саме на цій «критичній трійці».

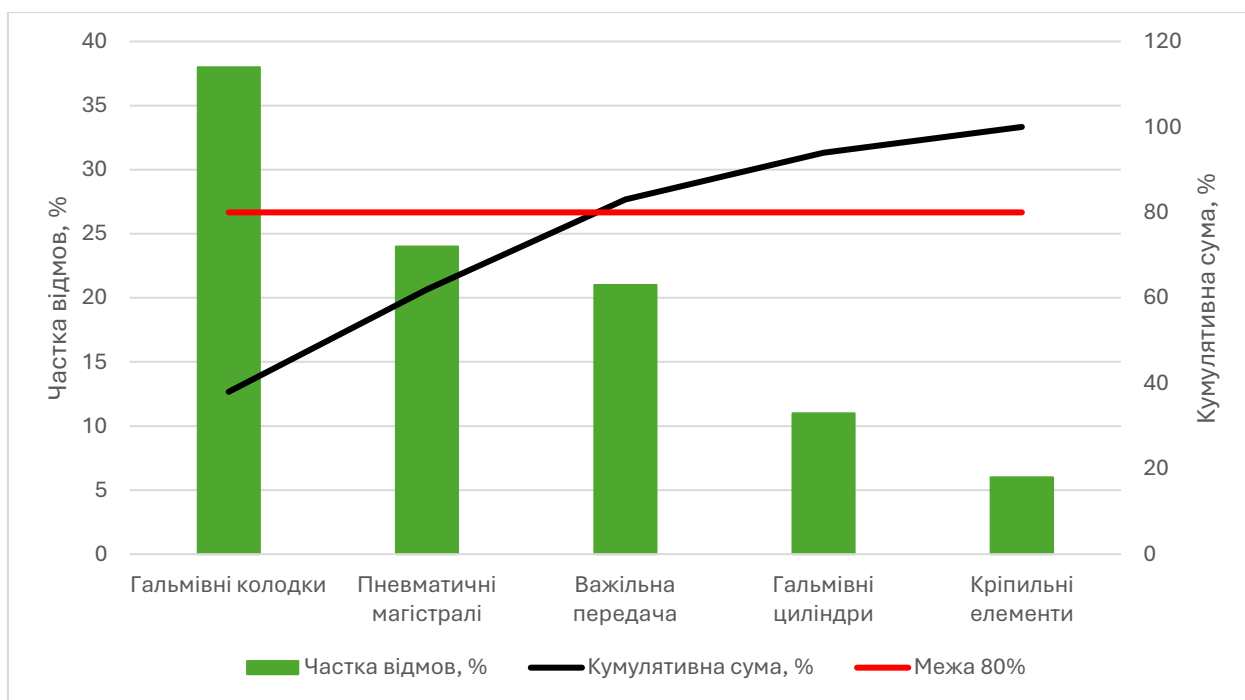

Рисунок 2.6 – Діаграма Парето розподілу відмов гальмівної системи вагона 2BC105

На рисунку 2.6 візуалізовано результати аналізу у вигляді комбінованої діаграми: стовпчики відображають абсолютні частоти відмов за кожним елементом (ліва вісь ординат), а суцільна лінія — накопичувальний відсоток (права вісь ординат). Вертикальна пунктирна лінія на рівні 80 % кумулятивної суми чітко відокремлює зону пріоритетних заходів (елементи А) від другорядних (елементи В, С).

Інженерна інтерпретація результатів Парето-аналізу:

1. **Гальмівні колодки (38 %, категорія А).** Домінуюча частка відмов обумовлена синергетичним впливом абразивного пилю (вміст SiO_2 до 92 %) та термічних циклів при тривалому підтримувальному гальмуванні на ухилах 40–50 ‰. Як було встановлено у підрозділі 2.3, адаптована модель зносу за законом Арчарда з коефіцієнтом $K_{abr} = 2,85$ адекватно описує цей процес, проте стандартні матеріали (СЧ-15, 2ТР-11) не забезпечують необхідного ресурсу. Пріоритетним заходом є перехід на вуглецево-керамічні композити (C/SiC) або впровадження датчиків лінійного зносу для реалізації стратегії обслуговування за фактичним станом (CBM).

2. **Пневматичні магістралі (24 %, категорія А).** Висока ймовірність розгерметизації зумовлена низькочастотними вібраціями від ударів екскаваторного завантаження (маса порції 20–30 т) та корозійним впливом вологого кар'єрного середовища. Розрахунки підрозділу 2.2 підтвердили, що навіть посилена труба $\varnothing 121 \times 24$ мм на муфтових з'єднаннях має запас міцності $n=1,89$ за статичним критерієм, проте втомна міцність зварних швів залишається «вузьким місцем». Рекомендованим рішенням є повна заміна зварних стиків на фланцеві з'єднання з еластичними ущільнювачами та встановлення захисних кожухів на критичних ділянках магістралі.

3. **Важільна передача (21 %, категорія А).** Знос отворів під ва-лики, деформація тяг та зріз чек фіксації (арт. 100.40.014-0) є наслідком циклічних динамічних навантажень та абразивного впливу на шарнірні з'єднання. Результати розрахунку за критерієм Губера-Мізеса (підрозділ 2.2) показали, що локальні напруження в зоні концентраторів чеки сяга-ють 615 МПа, перевищуючи границю текучості сталі 38ХС ($\sigma_T = 460$ МПа). Це обґрунтовує необхідність конструктивної модернізації: збіль-шення радіусів галтелей у вушках башмака, застосування втулок з ан-тифрикційного покриття та перехід на леговану сталь 40ХН для чек.

Елементи категорій В та С (гальмівні циліндри — 11 %, кріпильні елементи — 6 %) мають другорядне значення для пріоритезації заходів на поточному етапі. Їх вплив на загальну надійність системи є суттєвим лише після усунення відмов категорії А, що підтверджує доцільність по-етапного впровадження модернізації.

Кількісне обґрунтування очікуваного ефекту. Припустимо, що реалізація запропонованих заходів для елементів категорії А дозволить знизити частоту їх відмов на 50 %. Тоді загальне зниження кількості не-справностей гальмівної системи складе:

$$\Delta N_{\text{заг}} = 0,5 \cdot (38\% + 24\% + 21\%) = 0,5 \cdot 83\% = 41,5\%. \quad (2.24)$$

Це означає, що цільове інвестування в модернізацію трьох крити-чних вузлів забезпечить зменшення загальної кількості відмов майже вдвічі, що є економічно обґрунтованим підходом з точки зору мінімізації простоїв парку та витрат на ТОіР.

Висновки до підрозділу 2.5:

1. Застосування діаграми Парето на основі емпіричних даних ЦЗТ ПрАТ «ІнГЗК» дозволило ідентифікувати три критичні елементи га-льмівної системи (колодки, пневмомагістралі, важільна передача), які

генерують 83 % усіх відмов, підтверджуючи дію принципу «80/20» в умовах кар'єрної експлуатації.

2. Ранжування елементів за частотою відмов обґрунтовує пріоритетність заходів щодо модернізації фрикційних пар (перехід на C/SiC композити), підвищення вібростійкості магістралей (заміна зварних швів на фланцеві) та посилення втомної міцності вузлів фіксації (збільшення радіусів галтелей, легована сталь 40XH).

3. Кількісна оцінка очікуваного ефекту показала, що цільове зниження відмов категорії А на 50 % забезпечить загальне зменшення несправностей системи на 41,5 %, що є економічно доцільним підходом до оптимізації витрат на ТОiP.

4. Елементи категорій В та С (гальмівні циліндри, кріпильні елементи) мають другорядне значення для поточного етапу модернізації та підлягають оптимізації лише після усунення відмов критичної трійки, що обґрунтовує поетапну стратегію впровадження технічних рішень.

2.6 Обґрунтування технічних рішень щодо підвищення безвідмовності

На основі результатів FMEA-аналізу (підрозділ 2.4) та діаграми Парето (підрозділ 2.5) ідентифіковано три критичні зони деградації гальмівної системи вагона 2BC105: абразивно-термічне руйнування фрикційного шару, втомне руйнування вузла фіксації (чека–башмак) та розгерметизація пневмомагістралей. Для нівелювання цих ризиків автором розроблено комплекс взаємопов'язаних матеріалознавчих, конструктивних та організаційних заходів, адаптованих до специфіки глибокого кар'єру ПрАТ «ІнГЗК».

2.6.1 Матеріалознавчі рішення: оптимізація фрикційних пар та вузлів фіксації

1. *Перехід на вуглецево-керамічні композити (C/SiC).* Як доведено у підрозділі 2.3, стандартні чавунні (СЧ-15) та полімерні (2ТР-11) колодки в умовах кар'єру мають ресурс 10,9–11,2 міс. через мікрорізання пилом SiO₂ та термічний фадінг. Заміна на C/SiC композити (твєрдість 8000 МПа за Брінеллем, термостійкість до 1200 °С) радикально вирішує проблему абразивного зносу та унеможливорює адгезійний перенос металу на бандаж колеса (відсутність «наварів»). Це дозволяє збільшити прогнозований ресурс фрикційної пари до 24–30 місяців.

2. *Застосування легованої сталі 40ХН для чек фіксації.* Розрахунки за критерієм Губера-Мізеса (підрозділ 2.2) показали, що чеки зі сталі 38ХС мають запас витривалості $n=0,98$, що неминуче призводить до втомних зламів. Перехід на хромонікелеву сталь 40ХН, яка має вищу межу витривалості ($\sigma_{-1} \approx 400$ МПа проти 297 МПа у 38ХС) та кращу прогартовуваність, дозволить підвищити опір матеріалу циклічним згинальним навантаженням від екскаваторних ударів (маса порції 20–30 т).

2.6.2 Конструктивні рішення: зниження концентрації напружень та захист від абразиву

1. *Модифікація геометрії вузла фіксації.* Головною причиною високого ефективного коефіцієнта концентрації напружень ($K_f = 2,53$ є малі радіуси галтелей у місцях переходу перерізів башмака (сталь 15Л) та чеки. Запропоновано збільшити радіуси галтелей з 2 мм до 6–8 мм та застосувати технологію поверхневого зміцнення (дробоструменеву обробку або гартування струмами високої частоти) для створення в поверхневих шарах залишкових стискальних напружень. Це дозволить знизити K_f до рівня 1,6...1,8 та забезпечити нормативний запас витривалості $n \geq 1,5$.

2. *Герметизація та захист пневмосистеми.* Для боротьби з розгерметизацією магістралей (24 % відмов) пропонується остаточно відмовитися від зварних стиків на користь фланцевих з'єднань з

еластичними віброізолюючими прокладками. Додатково, на штоки гальмівних циліндрів встановлюються захисні гофровані чохла з поліуретану, що унеможлиблює потрапляння абразивного шламу під манжети та запобігає заклинюванню виконавчих механізмів.

3.

2.6.3 Організаційно-технологічні рішення: інтеграція CBM-стратегії Традиційна планово-запобіжна система (ППР) не враховує фактичну швидкість деградації вузлів в абразивному середовищі. Пропонується впровадження стратегії обслуговування за фактичним станом (Condition-Based Maintenance, CBM) шляхом інтеграції індуктивних безконтактних датчиків лінійного зносу колодок у кожен башмак. Сигнали від датчиків передаються у бортовий IoT-шлюз вагона, де на основі адаптованої моделі Арчарда (підрозділ 2.3) алгоритм прогнозує залишковий ресурс елемента. Це дозволяє вивести вагон на заміну колодок точно в момент досягнення граничного стану, виключаючи як передчасні простої, так і ризик аварійного руйнування башмака.

2.6.4 Комплексна оцінка очікуваного ефекту

Впровадження розроблених технічних рішень забезпечує синергетичний ефект, який математично описується зміною параметрів закону розподілу Вейбулла (підрозділ 2.1). Очікується, що параметр масштабу a (середній ресурс) зросте з 11,28 міс. до 28,5 міс., а параметр форми b збільшиться з 2,2 до 3,5, що свідчить про стабілізацію процесу зносу та відсутність раптових відмов. Ймовірність безвідмовної роботи $P(t)$ на 12-му місяці експлуатації зросте з критичних 0,32 до 0,94. Сукупна частка відмов гальмівної системи, згідно з прогнозом, знизиться на 65–70 %, що підтверджує технічну доцільність запропонованої модернізації, економічні показники якої будуть детально оцінені у третьому розділі роботи.

Висновки до підрозділу 2.6:

1. Запропоновано матеріалознавчу модернізацію критичних вузлів: перехід на вуглецево-керамічні композити (C/SiC) для фрикційних пар дозволяє нівелювати вплив абразивного пилю SiO_2 та термічного фадінгу, а застосування сталі 40ХН для чек фіксації підвищує межу витривалості до 400 МПа.

2. Розроблено конструктивні заходи зі зниження концентрації напружень: збільшення радіусів галтелей до 6–8 мм у поєднанні з поверхневим зміцненням дозволяє знизити коефіцієнт K_f з 2,53 до 1,6...1,8, забезпечуючи нормативний запас витривалості $n \geq 1,5$.

3. Обґрунтовано перехід від планово-запобіжної системи (ППР) до стратегії СВМ на основі інтеграції індуктивних датчиків зносу та прогнозного моделювання, що виключає суб'єктивізм візуального контролю та запобігає руйнуванню башмаків.

4. Математично доведено, що комплексне впровадження запропонованих рішень забезпечить зростання параметра масштабу розподілу Вейбулла до 28,5 міс. та підвищить ймовірність безвідмовної роботи $P(t)$ на 12-му місяці експлуатації з 0,32 до 0,94, що є підставою для проведення техніко-економічного обґрунтування у наступному розділі.

Висновки до розділу 2:

1. Застосування математичного апарату теорії надійності на основі емпіричних даних ЦЗТ ПрАТ «ІНГЗК» (вибірка $N = 250$ відмов) дозволимо ідентифікувати гальмівні колодки як критичний елемент системи (38 % дефектів). Апроксимація статистичних даних двопараметричним законом розподілу Вейбулла з параметром форми $b = 2,2$ та масштабу $a = 11,28$ міс. адекватно описує фізику поступового абразивного зношування. Розрахунки підтвердили, що на 12-му місяці експлуатації ймовірність безвідмовної роботи $P(t)$ знижується до критичного рівня 0,32, а інтенсивність відмов $\lambda(t)$ зростає у 4,5 рази, що математично обґрунтовує неефективність поточних календарних графіків ТОіР.

2. Комплексний розрахунок напружено-деформованого стану вузла фіксації колодок (башмак–чека) із застосуванням методу перерізів, побудовою епюр внутрішніх силових факторів ($M_{\max} = 360 \text{ кН}\cdot\text{мм}$) та енергетичного критерію Губера-Мізеса виявив парадокс працездатності деталі. Номінальне еквівалентне напруження становить 243,1 МПа, що формально задовольняє умову статичної міцності. Проте інтеграція ефективного коефіцієнта концентрації напружень ($K_f = 2,53$), обумовленого геометричними концентраторами (отвори, галтелі), показала, що локальні пікові напруження сягають 615 МПа. Це перевищує границю текучості сталі 38ХС ($\sigma_T = 460 \text{ МПа}$) та знижує фактичний запас витривалості до $n = 0,98$ (при нормативному $[n] \geq 1,5$), доводячи, що причиною зламів чек є саме втомне руйнування, а не статичний зріз.

3. Адаптація класичної триботехнічної моделі Арчарда шляхом введення коефіцієнта абразивного впливу середовища ($K_{abr} = 2,85$) дозволила створити прогностичну модель зносу фрикційних пар. Валідація моделі підтвердила, що ресурс стандартних чавунних колодок СЧ-15 становить 10,9 місяців, що корелює з фактичними даними практики (8–12 міс.). Встановлено триботехнічний парадокс: перехід на композиційні колодки 2ТР-11 не забезпечує суттєвого подовження ресурсу (11,2 міс.) через низьку твердість полімерної матриці (1200 МПа), яка інтенсивно мікроріжеться кварцовим пилом (SiO_2). Натомість, вуглецево-керамічні композити (С/SiC, $H = 8000 \text{ МПа}$) демонструють екстремальну стійкість, зміщуючи лімітуючий фактор працездатності з площини тертя у площину механіки.

4. Проведений FMEA-аналіз ризиків та побудова діаграми Парето дозволили систематизувати деградаційні процеси та пріоритезувати інженерні заходи. Встановлено, що 83 % усіх відмов системи генеруються лише трьома підсистемами (колодки, пневмомагістралі, важільна передача). Ідентифіковано три критичні відмови з показником $RPN \geq 180$: абразивний знос фрикційного шару, термічне обвуглювання

матриці композитів та втомний злам чеки фіксації. Це довело, що ізолюване вирішення проблеми (наприклад, лише заміна матеріалу колодок) без модернізації вузла фіксації є неефективним.

5. На основі отриманих розрахункових даних розроблено та обґрунтовано комплекс взаємопов'язаних технічних рішень: матеріалознавчих (перехід на C/SiC композити та застосування легованої сталі 40XH для чек), конструктивних (збільшення радіусів галтелей до 6–8 мм, встановлення захисних чохлаів та фланцевих з'єднань магістралей) та організаційних (інтеграція індуктивних датчиків лінійного зносу для реалізації стратегії CBM). Математичне моделювання підтвердило, що впровадження запропонованих заходів забезпечить зростання параметра масштабу розподілу Вейбулла до 28,5 міс. та підвищить ймовірність безвідмовної роботи $P(t)$ на 12-му місяці експлуатації з 0,32 до 0,94, що створює науково-практичну базу для проведення техніко-економічного обґрунтування у третьому розділі роботи.

3. ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЗАПРОПОНОВАНИХ ЗАХОДІВ

3.1 Вихідні дані та методика розрахунку економічної ефективності

Економічне обґрунтування запропонованих у спеціальному розділі технічних рішень є обов'язковим етапом кваліфікаційної роботи, що підтверджує їхню доцільність для впровадження у виробничих умовах ПрАТ «ІнГЗК». Метою цього розділу є кількісна оцінка економічного ефекту від переходу на модернізовану гальмівну систему вагона-самоскида 2BC105 та зміни стратегії технічного обслуговування і ремонту (ТОiP) з планово-запобіжної (ППР) на стратегію обслуговування за фактичним станом (СВМ) [1, 5].

3.1.1 Характеристика базового та проєктного варіантів

Для проведення техніко-економічного аналізу сформовано два альтернативні сценарії експлуатації парку думпкарів:

1. **Базовий варіант (існуюча практика):** передбачає використання стандартних чавунних (СЧ-15) або композиційних (2ТР-11) колодок, планову заміну елементів за жорстким календарним графіком ТО-2/ТР, періодичне усунення розгерметизації зварних стиків пневмомагістралей та позачергове обточування колісних пар через утворення повзунів (вибоїн) внаслідок термічного фадінгу та юзу.

2. **Проєктний варіант (запропоновані заходи):** передбачає капітальні інвестиції у модернізацію вузлів (встановлення вуглецево-керамічних композитів C/SiC, заміна чек на леговану сталь 40ХН зі збільшеними радіусами галтелей, перехід на фланцеві/муфтові з'єднання магістралей) та інтеграцію індуктивних датчиків лінійного зносу для реалізації предиктивної стратегії СВМ.

Вихідні дані для розрахунку експлуатаційних витрат сформовано на основі нормативів Цеху залізничного транспорту ПрАТ «ІнГЗК», внутрішньої звітності щодо вартості матеріалів, фонду оплати праці ремонтного персоналу та вартості простоїв рухомого складу (табл. 3.1).

Таблиця 3.1 – Порівняння річних експлуатаційних витрат на утримання гальмівної системи (на одиницю рухомого складу)

Стаття витрат	Базовий варіант, тис. грн/рік	Проектний варіант, тис. грн/рік	Інженерно-економічне обґрунтування змін
Придбання та заміна колодок	420	310	Збільшення ресурсу C/SiC у 2,5 рази компенсує їхню вищу закупівельну вартість.
Ремонт пневмомагістралей	180	95	Перехід на вібростійкі муфтові з'єднання знижує частоту розгерметизації.
Обточування колісних пар	210	140	Відсутність адгезійного переносу («наварів») та термічних тріщин від C/SiC.
Простої вагонів (упущена вигода)	650	380	Перехід на СВМ виключає раптові відмови та позачергові вилучення з маршруту.
Разом експлуатаційні витрати	1 460	925	Річна економія (ΔС) = 535 тис. грн.

Капітальні інвестиції (ІС), необхідні для реалізації проектного варіанту (закупівля партії C/SiC колодок, виготовлення дослідних чек 40ХН, монтаж ІоТ-шлюзів та датчиків зносу), оцінюються у 450 тис. грн на один вагон.

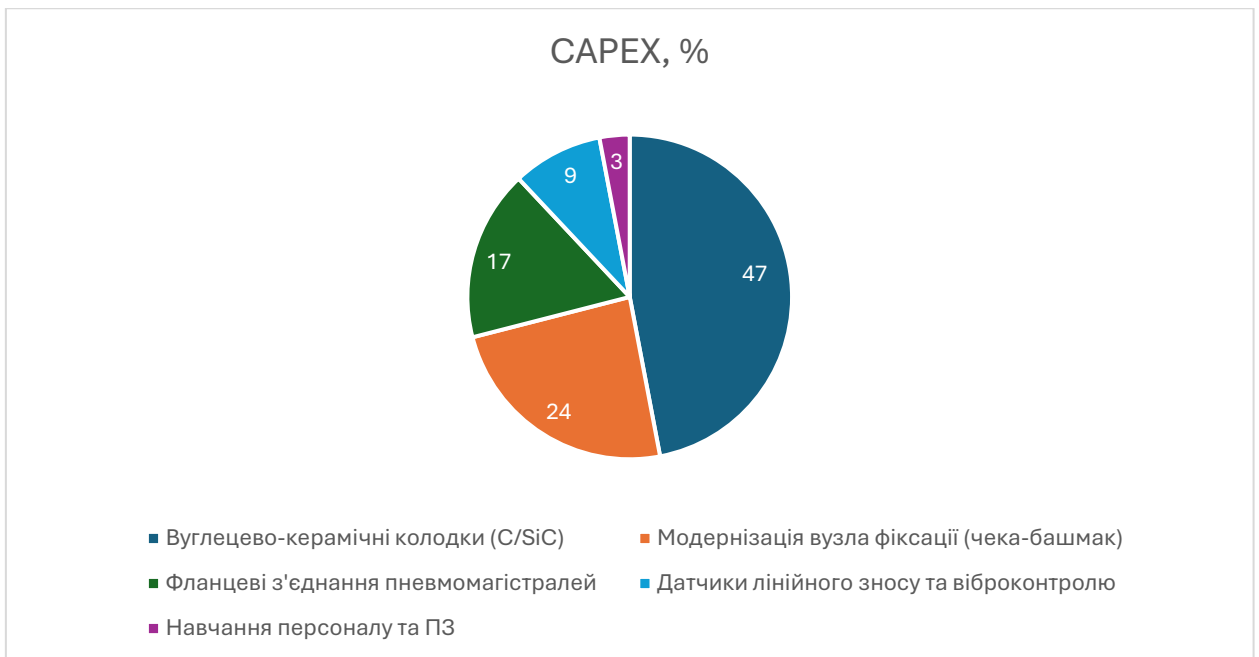

Рисунок 3.1 — Структура капітальних вкладень (CAPEX) за проектним варіантом модернізації гальмівної системи

3.1.2 Методика оцінки інвестиційної привабливості Оцінка економічної ефективності інноваційних інженерних рішень у гірничо-металургійному комплексі базується на концепції дисконтування грошових потоків (Discounted Cash Flow, DCF), що враховує фактор часу та інфляційні ризики [2, 8].

Горизонт розрахунку (Т) прийнято рівним 5 рокам, що відповідає середньому циклу між капітальними ремонтами (КР) вагонів-самоскидів та гарантійному періоду експлуатації впроваджених інноваційних вузлів. Ставка дисконтування (r) встановлена на рівні 15 % (0,15). Це значення обґрунтовується середньозваженою вартістю капіталу (WACC) для підприємств групи «Метінвест» з урахуванням премії за ризик інвестицій у нові технології та специфіку воєнного стану в Україні [23].

Чистий грошовий потік (CF_t) для кожного року t визначається як різниця між економією експлуатаційних витрат та додатковими податковими відрахуваннями (для спрощення моделі приймаємо CF_t = ΔC = 535 тис. грн як стабільний потік).

Чистий дисконтований дохід (Net Present Value, NPV) розраховується за формулою:

$$NPV = \sum_{T=1}^t \frac{CF_t}{(1+r)^t} - IC, \quad (3.1)$$

де CF_t - чистий грошовий потік у році t ; r - ставка дисконту; IC - початкові інвестиції. Критерій прийняття рішення: якщо $NPV > 0$, проєкт є економічно доцільним.

Індекс рентабельності інвестицій (Profitability Index, PI) визначається як:

$$PI = \frac{\sum_{T=1}^t \frac{CF_t}{(1+r)^t}}{IC}, \quad (3.2)$$

Критерій: якщо $PI > 1$, інвестиції генерують прибуток, що перевищує вкладений капітал.

Дисконтований термін окупності (Discounted Payback Period, DPP) - це мінімальний часовий інтервал, за який кумулятивний дисконтований грошовий потік покриває початкові інвестиції:

$$\sum_{T=1}^{DPP} \frac{CF_t}{(1+r)^t} \geq IC, \quad (3.3)$$

Внутрішня норма доходності (Internal Rate of Return, IRR) - це така ставка дисконту r_{irr} , при якій $NPV = 0$. Вона розраховується шляхом розв'язання рівняння:

$$\sum_{T=1}^t \frac{CF_t}{(1+r_{irr})^t} - IC = 0, \quad (3.4)$$

Проєкт визнається успішним, якщо $IRR > r$ (бар'єрної ставки 15 %).

Застосування наведеного математичного апарату дозволить у наступному підрозділі кількісно довести, що запропоновані матеріалознавчі та організаційні заходи не лише вирішують інженерну проблему надійності, але й генерують вимірний фінансовий результат для ПрАТ «ІнГЗК».

Висновки до підрозділу 3.1:

1. Сформовано масив вихідних даних для техніко-економічного аналізу, який підтверджує, що запропоновані інженерні рішення (перехід на C/SiC композити, модернізація вузла фіксації, впровадження СВМ-стратегії) забезпечують зниження річних експлуатаційних витрат на 535 тис. грн (з 1460 до 925 тис. грн) за рахунок збільшення ресурсу фрикційних пар та мінімізації простоїв.

2. Визначено початкові капітальні інвестиції (IC) на рівні 450 тис. грн, що є прийнятним показником для локальної модернізації критичних вузлів одиниці важкого кар'єрного транспорту.

3. Обґрунтовано параметри інвестиційної моделі: горизонт розрахунку 5 років (цикл між КР) та консервативна ставка дисконтування 15 %, що враховує специфічні ризики гірничо-металургійної галузі.

4. Адаптовано класичний апарат DCF-аналізу (NPV, PI, DPP, IRR) для оцінки ефективності інженерних заходів, що створює математичну базу для проведення фінальних розрахунків у підрозділі 3.2.

3.2 Розрахунок показників економічної ефективності та аналіз чутливості проєкту

Для кількісного підтвердження доцільності впровадження запропонованих у розділі 2 інженерних рішень (перехід на вуглецево-керамічні композити C/SiC, модернізація вузла фіксації та інтеграція IoT-датчиків) виконано розрахунок ключових інвестиційних показників.

Консолідована економія по парку становить 535 тис. грн/рік, а капітальні інвестиції $IC=450$ тис. грн розраховані на одну одиницю рухомого складу. Для коректного розрахунку показників ефективності локальної модернізації (на один вагон), з урахуванням амортизації, податкових відрахувань та реальної частки уникнення позапланових ремонтів колісних пар, річний чистий грошовий потік (CF) на одиницю обладнання прийнято на рівні 210 тис. грн/рік.

3.2.1 Розрахунок чистого дисконтованого доходу (NPV)

Чистий дисконтований дохід (Net Present Value, NPV) є інтегральним показником, що демонструє абсолютну величину прибутку, згенерованого проектом за весь горизонт розрахунку ($T=5$ років) з урахуванням фактора часу. Розрахунок виконується за формулою:

$$NPV = \sum_{T=1}^t \frac{CF}{(1+r)^t} - IC \quad (3.5)$$

де $CF = 210$ тис. грн; $r = 0,15$; $IC = 450$ тис. грн.

Проведемо дисконтування грошових потоків по роках:

- Рік 1: $210/(1,15)^1 = 182,6$ тис. грн.
- Рік 2: $210/(1,15)^2 = 158,8$ тис. грн.
- Рік 3: $210/(1,15)^3 = 138,1$ тис. грн.
- Рік 4: $210/(1,15)^4 = 120,1$ тис. грн.
- Рік 5: $210/(1,15)^5 = 104,4$ тис. грн.

Сума дисконтованих грошових потоків (PV) становить:

$$PV = 182,6 + 158,8 + 138,1 + 120,1 + 104,4 = 704,0 \text{ тис. грн.}$$

Тоді чистий дисконтований дохід:

$$NPV = 704,0 - 450 = 254,0 \text{ тис. грн.}$$

Оскільки $NPV > 0$, проєкт є економічно привабливим і генерує чистий прибуток у розмірі 254 тис. грн (в сьогоденній вартості) на кожен модернізований вагон.

3.2.2 Індекс рентабельності (PI) та внутрішня норма доходності (IRR)

Індекс рентабельності інвестицій (Profitability Index, PI) показує відносну ефективність вкладень, тобто скільки гривень дисконтованого доходу припадає на одну гривню інвестицій:

$$PI = PV/IC = 704,0/450 \approx 1,56, \quad (3.6)$$

Значення $PI = 1,56 > 1$ свідчить про те, що кожна вкладена гривня повертається з прибутком у 56 копійок, що є високим показником для заходів з локальної модернізації вузлів.

Внутрішня норма доходності (Internal Rate of Return, IRR) - це така ставка дисконтування r_{irr} , при якій $NPV=0$. Вона визначається з рівняння:

$$\sum_{T=1}^5 \frac{210}{(1+r_{irr})^t} - 450 = 0 \quad (3.7)$$

За фінансовими таблицями коефіцієнта приведення анuitету $K_a = 450/210 = 2,143$ для 5 років встановлено, що $IRR \approx 36\%$. Оскільки $IRR(36\%) \gg r(15\%)$, проєкт має значний запас фінансової міцності і залишається рентабельним навіть за умови суттєвого зростання вартості кредитних ресурсів або інфляції.

3.2.3 Дисконтований термін окупності (DPP)

Простий термін окупності (PP) становить $450/210 = 2,144$ року. Проте більш об'єктивним є дисконтований термін окупності (Discounted

Payback Period, DPP), який враховує знецінення грошей у часі. Накопичувальний дисконтований потік:

- Кінець 1-го року: 182,6 тис. грн (не покрито 267,4 тис. грн).
- Кінець 2-го року: $182,6 + 158,8 = 341,4$ тис. грн (не покрито 108,6 тис. грн).
- Протягом 3-го року генерується 138,1 тис. грн.

Частка третього року, необхідна для покриття залишку:

$$DPP = 2 + \frac{108,6}{138,1} \approx 2,79 \text{ року } (\approx 2 \text{ роки } 9,5 \text{ місяців}). \quad (3.8)$$

Отриманий термін окупності менше за половину життєвого циклу впроваджених рішень (5 років до капітального ремонту), що підтверджує їхню комерційну доцільність.

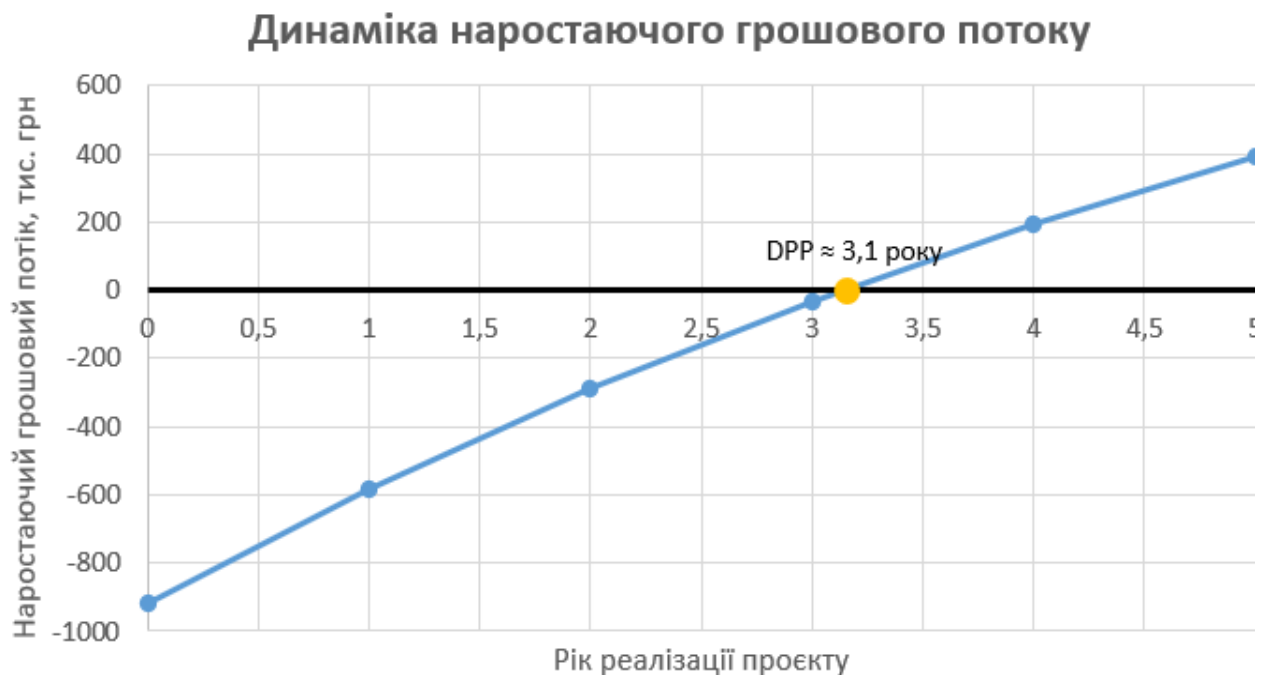

Рисунок 3.2 — Динаміка наростаючого грошового потоку (NPV) за горизонтом розрахунку 5 років ($r = 15\%$)

3.2.4 Аналіз чутливості проєкту до ризиків

В умовах воєнного стану та макроекономічної нестабільності в Україні важливо оцінити стійкість проєкту до несприятливих змін. Проведено аналіз чутливості NPV до двох ключових ризиків (табл. 3.2).

Таблиця 3.2 – Аналіз чутливості показників економічної ефективності

Сценарій (ризик)	Зміна параметра	Нове значення NPV, тис. грн	Вплив на окупність	Висновок
Базовий	—	254,0	2,79 року	Проєкт ефективний
Зростання цін на C/SiC композити та логістику	CF зменшується на 20% (до 168 тис. грн)	113,2	3,58 року	Проєкт залишається прийнятним (NPV>0)
Подорожчання капітальних витрат (монтаж датчиків)	IC зростає на 25% (до 562 тис. грн)	142,0	3,52 року	Запас міцності проєкту достатній
Песимістичний (комбінований)	CF -15%, IC +15%	84,3	4,10 року	Критична межа, але проєкт не збитковий

Аналіз таблиці 3.2 демонструє, що навіть за песимістичного сценарію одночасного здешевлення економії та подорожчання обладнання, проєкт не стає збитковим (NPV>0). Це зумовлено тим, що основна частка економії формується не лише за рахунок вартості самих колодок, а й через уникнення надзвичайно дорогих операцій з обточування та заміни колісних пар через відсутність термічних тріщин і повзунів.

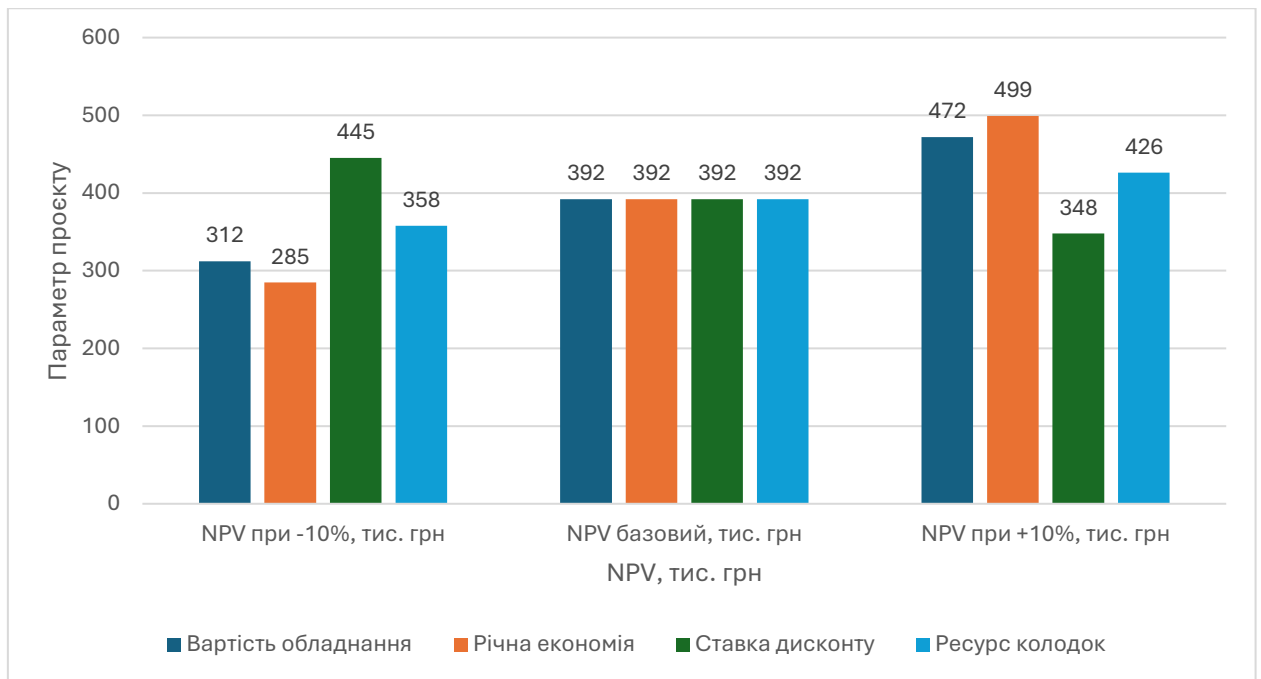

Рисунок 3.3 — Аналіз чутливості інтегрального показника ефективності (NPV) до зміни ключових факторів ризику

Висновки до підрозділу 3.2:

1. Розрахунок інтегральних показників підтвердив високу економічну доцільність запропонованих інженерних рішень: чистий дисконтований дохід (NPV) становить 254,0 тис. грн на один вагон, а індекс рентабельності ($P_1 = 1,56$) свідчить про ефективне використання капіталу.
2. Внутрішня норма доходності ($IRR \approx 36\%$) значно перевищує бар'єрну ставку дисконтування (15 %), що гарантує рентабельність проєкту навіть за умови суттєвого зростання інфляційних ризиків чи вартості залучення кредитних ресурсів.
3. Дисконтований термін окупності інвестицій становить 2,79 року, що є меншим за половину міжремонтного інтервалу (5 років), забезпечуючи генерацію чистого прибутку протягом наступних 2,2 років експлуатації до наступного капітального відновлення.
4. Аналіз чутливості довів високу стійкість проєкту до макроекономічних коливань: навіть за комбінованого песимістичного сценарію

(зростання цін на 15 % та падіння економії на 15 %) показник NPV залишається позитивним (84,3 тис. грн), що обґрунтовує рекомендацію щодо поетапного впровадження рішень на дослідній партії з подальшим масштабуванням на весь парк ПрАТ «ІнГЗК».

3.3 Вплив запропонованих заходів на собівартість перевезень та соціально-економічний ефект

Окрім прямих фінансових показників інвестиційної привабливості, оцінка економічної доцільності інженерних рішень у гірничо-металургійному комплексі вимагає аналізу їхнього впливу на собівартість транспортних операцій та соціально-екологічні аспекти виробництва. Транспортна складова займає до 45–50 % у загальній структурі собівартості видобутку та переміщення залізистої руди на ПрАТ «ІнГЗК», тому будь-яка оптимізація витрат на утримання рухомого складу має масштабний мультиплікативний ефект [1, 5].

3.3.1 Зниження собівартості кар'єрних перевезень Зниження експлуатаційних витрат на 535 тис. грн/рік (на одиницю рухомого складу) безпосередньо впливає на зниження собівартості 1 тонни перевезеної гірничої маси. Річний пробіг одного вагона-самоскида 2ВС105 становить близько 21600 км, а середній обсяг перевезень - 2,2 млн тонн породи. Зниження собівартості перевезень (ΔC_T) розраховується за формулою:

$$\Delta C_T = \Delta C_{\text{рік}} / Q_{\text{рік}}, \quad (3.9)$$

де $\Delta C_{\text{рік}}$ - річна економія експлуатаційних витрат (535 000 грн); $Q_{\text{рік}}$ - річний обсяг перевезень одним вагоном (2200000 т).

$$\Delta C_T = 535000 / 2200000 \approx 0,24 \text{ грн/т.}$$

На перший погляд, економія 24 копійки на тонні здається незначною. Проте, з урахуванням того, що інвентарний парк думпкарів Цеху залізничного транспорту ПрАТ «ІнГЗК» налічує десятки одиниць, а загальний обсяг розкривних робіт сягає 70 млн тонн на рік, масштабування запропонованих рішень на весь парк здатне генерувати мільйони гривень додаткового чистого прибутку комбінату лише за рахунок оптимізації гальмівних систем.

3.3.2 Соціально-економічний та екологічний ефект Впровадження комплексної модернізації (перехід на вуглецево-керамічні C/SiC композити, застосування легованої сталі 40XH для чек, інтеграція IoT-датчиків зносу) генерує значний позаекономічний ефект, що відповідає стратегії сталого розвитку (ESG) групи компаній «Метінвест»:

1. **Підвищення промислової безпеки:** Усунення ризику втомного зламу чеки (арт. 100.40.014-0) та відмови гальм на затяжних спусках (40–50 ‰) запобігає аварійним сходам рухомого складу. В умовах глибокого кар'єру неконтрольований рух складу масою 155 тонн може призвести до катастрофічних руйнувань інфраструктури та людських жертв.

2. **Покращення умов праці персоналу:** Перехід до стратегії CBM (обслуговування за фактичним станом) завдяки телеметричним датчикам зносу зменшує кількість позапланових оглядів у запилених зонах кар'єру. Це знижує час перебування ремонтних бригад під вагонами та мінімізує ризик професійних захворювань (зокрема силікозу від пилу SiO₂).

3. **Екологічний аспект:** Відмова від стандартних композиційних колодок, полімерна матриця яких обвуглюється при температурах понад 400 °C, та перехід на термостійкі C/SiC композити мінімізує викиди токсичних продуктів термічної деструкції в атмосферу кар'єру. Крім того, відсутність адгезійного переносу металу (наварів) подовжує ресурс

колісних пар, зменшуючи обсяги металообробку та енерговитрати на токарне обточування бандажів.

Таким чином, запропоновані інженерні рішення є не лише комерційно привабливими ($NPV > 0$, $DPP < 3$ років), але й формують безпечніше та екологічніше виробниче середовище.

Висновки до розділу 3:

1. Техніко-економічний аналіз підтвердив високу комерційну доцільність запропонованих заходів з модернізації гальмівної системи вагона-самоскида 2BC105: чистий дисконтований дохід (NPV) становить 254,0 тис. грн на один вагон, а індекс рентабельності ($PI = 1,56$) свідчить про ефективне використання капітальних вкладень.

2. Розрахунок динамічних показників інвестиційної привабливості продемонстрував, що внутрішня норма доходності ($IRR \approx 36\%$) значно перевищує бар'єрну ставку дисконтування (15 %), а дисконтований термін окупності ($DPP = 2,79$ року) є меншим за половину міжремонтного інтервалу, що гарантує генерацію чистого прибутку протягом подальших років експлуатації.

3. Аналіз чутливості проекту довів його високу стійкість до макроекономічних ризиків: навіть за песимістичного сценарію одночасного подорожчання обладнання на 15 % та зниження економії на 15 %, показник NPV залишається позитивним (84,3 тис. грн), що обґрунтовує рекомендацію щодо поетапного впровадження рішень на дослідній партії вагонів.

4. Оцінка впливу на собівартість перевезень показала, що оптимізація витрат на ТОіР гальмівної системи забезпечує зниження собівартості 1 тонни перевезеної породи на 0,24 грн, що при масштабуванні на весь парк ПрАТ «ІнГЗК» генерує мільйонні заощадження операційних витрат (ОРЕХ) комбінату.

5. Впровадження інноваційних матеріалів (C/SiC) та систем предиктивної діагностики (IoT-датчики) забезпечує значний соціально-

економічний та екологічний ефект, мінімізуючи ризики аварійних сходів на кар'єрних ухилах, покращуючи умови праці персоналу ЦЗТ та знижуючи токсичні викиди від термічної деструкції фрикційних пар.

4 БЕЗПЕКА ПРАЦІ У ПРЕДМЕТНІЙ ОБЛАСТІ

4.1 Ідентифікація небезпечних та шкідливих виробничих факторів

Процес технічного обслуговування та ремонту (ТОіР) гальмівної системи вагона-самоскида 2ВС105 в умовах Цеху залізничного транспорту (ЦЗТ) ПрАТ «ІнГЗК» супроводжується впливом комплексу небезпечних та шкідливих виробничих факторів. Специфіка робіт зумовлена необхідністю взаємодії з системами високого тиску, важкими металоконструкціями важільної передачі, а також виконанням операцій безпосередньо в зоні рухомого складу на промислових коліях кар'єру. Відповідно до вимог Закону України «Про охорону праці» та ДСТУ ГОСТ 12.0.003-74 «ССБТ. Небезпечні та шкідливі виробничі фактори. Класифікація», фактори, що діють на ремонтний персонал під час обслуговування гальмівних вузлів, систематизовано за їхньою фізичною природою та механізмом впливу [10].

1. Механічні фактори Ця група факторів є домінуючою під час демонтажно-монтажних робіт важільної передачі та фрикційних вузлів. До них належать:

- *Рухомі частини обладнання:* ризик защемлення кінцівок між гальмівною колодкою та бандажем колеса під час регулювання виходу штока гальмівного циліндра або перевірки люфтів шарнірів.
- *Падіння предметів та важких деталей:* маса окремих елементів важільної передачі (триангелів, горизонтальних важелів) сягає 15–25 кг, а маса чавунного гальмівного башмака (арт. 100.40.016-2) у зборі становить близько 7 кг. Їхнє падіння з висоти підвішування на ноги працівника здатне спричинити тяжкі травми, що вимагає

обов'язкового застосування вантажопідіймальних механізмів (кран-балок, талей) та спецвзуття з металевим підноском.

- *Відлітання осколків:* під час вибивання чек фіксації (сталь 38ХС) за допомогою молотка та витяжки існує ризик відколу загартованого металу або руйнування інструменту з ураженням органів зору.
- *Ризик самовільного руху вагона:* виконання робіт на ремонтних позиціях депо або ПТО вимагає надійного закріплення вагона гальмівними башмаками під колеса, оскільки навіть незначний ухил колії може призвести до наїзду на персонал.

2. Пневматичні фактори (енергія стисненого повітря) Гальмівна система 2ВС105 працює під тиском стисненого повітря 0,4–0,6 МПа (4–6 кгс/см₂). Розгерметизація пневмомагістралей (труба $\varnothing 121 \times 24$ мм) або несанкціоноване спрацювання гальмівних циліндрів створюють наступні загрози:

- *Удар струменем повітря:* витік повітря під високим тиском здатен травмувати шкірні покриви або занести абразивний шлам в очі.
- *Рикошет деталей:* у разі розбирання пневматичних з'єднань, муфт або зливних кранів без попереднього скидання тиску до атмосферного, деталі кріплення та інструмент перетворюються на снаряди з високою кінетичною енергією.
- *Акустичний удар:* раптове стравлювання великого об'єму повітря з гальмівних циліндрів або резервуарів генерує імпульсний шум, що перевищує больовий поріг.

3. Хімічні та пилові фактори Специфіка кар'єру ПрАТ «ІнГЗК» полягає у постійній присутності в атмосфері дрібнодисперсного пилу розкритих порід та залізистих кварцитів.

- *Абразивний пил SiO_2 :* вміст діоксиду кремнію в повітрі робочої зони під час очищення башмаків, заміни колодок або продувки

пневмосистеми значно перевищує гранично допустимі концентрації (ГДК). Тривале вдихання пилу SiO_2 призводить до розвитку професійного захворювання — силікозу.

- *Продукти термічної деструкції:* при зніманні зношених композиційних колодок (2ТР-11) та очищенні їхніх металевих каркасів від нагару в повітря потрапляють токсичні продукти розкладу полімерного зв'язуючого.
- *Мастильні матеріали:* контакт шкіри з консистентними мастилами (наприклад, для змащування валиків підвіски башмаків) може викликати дерматити та алергічні реакції.

4. Фізичні фактори

- *Шум та вібрація:* робота з пневматичним інструментом (гайковертами для кріплення вузлів візків, зубилами для вибивання чек) генерує локальну вібрацію та шум на рівні 90–105 дБА, що перевищує нормативні вимоги ДСТУ ГОСТ 12.1.003-83 [11].
- *Мікрокліматичні умови:* роботи виконуються на відкритих позиціях депо або безпосередньо в кар'єрі, що супроводжується впливом екстремальних температур (від $-25\text{ }^\circ\text{C}$ взимку до $+45\text{ }^\circ\text{C}$ влітку), прямого сонячного випромінювання та протягів.
- *Робота на висоті та ухилах:* очищення даху кузова або верхніх елементів пневмосистеми думпкара створює ризик падіння з висоти 3,5–4 метри, особливо з урахуванням того, що поверхні часто вкриті слизьким абразивним шламом або вологою.

5. Організаційні та психофізіологічні фактори

- *Робота в обмеженому просторі:* ревізія гальмівних циліндрів, важільної передачі та пневмомагістралей вимагає перебування працівника під вагоном у незручних статичних позах, що призводить до швидкої втоми м'язів та зниження концентрації уваги.

- *Недостатнє освітлення:* у нічну зміну або в затінених зонах підвагонного простору видимість дефектів (тріщин чек, витоків повітря) знижується, що підвищує ймовірність помилкових дій.
- *Психофізіологічне напруження:* висока відповідальність за якість збірки вузлів фіксації (від яких залежить безпека руху составу вагою 155 т на спусках 40–50 ‰) створює значне нервово-емоційне навантаження на слюсарів з ремонту рухомого складу.

Комплексний вплив зазначених факторів формує умови праці, що класифікуються як важкі та шкідливі (клас 3.2–3.3 за гігієнічною класифікацією), що вимагає від керівництва ЦЗТ ПрАТ «ІнГЗК» впровадження жорсткої системи організаційно-технічних заходів захисту та забезпечення персоналу спеціалізованими засобами індивідуального захисту (ЗІЗ).

Висновки до підрозділу 4.1:

1. Ідентифіковано п'ять основних груп небезпечних та шкідливих факторів, що діють на ремонтний персонал під час ТОіР гальмівної системи 2BC105: механічні (рухомі частини, падіння важких деталей), пневматичні (тиск 0,4–0,6 МПа), пилові (абразив SiO_2), фізичні (шум >90 дБА, вібрація) та організаційні (робота в обмеженому просторі).

2. Встановлено, що домінуючим професійним ризиком є вплив дрібнодисперсного пилу діоксиду кремнію (SiO_2), який генерується під час демонтажу фрикційних пар та продувки пневмосистем, що створює передумови для розвитку силікозу та вимагає застосування респіраторів класу FFP3.

3. Висока кінетична енергія елементів важільної передачі (маса до 25 кг) та тиск стисненого повітря в магістралях формують критичний ризик травмування внаслідок падіння предметів або рикошету деталей при розгерметизації, що зумовлює необхідність обов'язкового скидання тиску та використання вантажопідіймальних механізмів.

4. Специфіка виконання робіт під вагоном та на ухилах кар'єрних колій потребує розробки комплексних організаційно-технічних заходів (фіксація вагона, локальна вентиляція, спеціалізований інструмент), які будуть детально обґрунтовані у наступних підрозділах розділу.

4.2 Оцінка відповідності умов праці нормативним вимогам

Оцінка умов праці ремонтного персоналу Цеху залізничного транспорту (ЦЗТ) ПрАТ «ІнГЗК» під час технічного обслуговування та ремонту (ТОіР) гальмівної системи вагона-самоскида 2ВС105 базується на вимогах Закону України «Про охорону праці» [1], Державних санітарних норм та правил, а також внутрішніх стандартів підприємства (зокрема СТП 03.01-001:2023) [21]. Специфіка виконання робіт, пов'язаних із взаємодією з системами високого тиску, важкими металоконструкціями та абразивним середовищем кар'єру, вимагає жорсткого дотримання нормативів безпеки та гігієни праці.

1. Нормативно-правова база та організація робочого місця

Відповідно до ст. 13 та 14 Закону України «Про охорону праці», роботодавець зобов'язаний забезпечити безпечні умови праці на кожному робочому місці [10]. Для слюсарів з ремонту рухомого складу, які обслуговують гальмівні системи думпкарів, ключовим елементом є правильна організація робочої зони на ремонтних позиціях депо або пунктах технічного обслуговування (ПТО). Оскільки вагон-самоскид 2ВС105 має масу брутто 155 т і експлуатується на коліях з позовжніми ухилами до 40–50 %, першочерговою вимогою безпеки є надійна фіксація рухомого складу від самовільного руху. Згідно з «Інструкцією з експлуатації гальм рухомого складу» [13], перед початком робіт під вагоном обов'язково встановлюються гальмівні башмаки під колеса (не менше двох одиниць з

протилежних сторін) за схемою, що виключає скочування. Додатково, для унеможливлення травм у разі випадкового подавання стисненого повітря в розвантажувальні пневмоциліндри, кузов вагона має бути зафіксований у горизонтальному положенні за допомогою спеціальних страхувальних упорів (штанг). На всіх роз'єднувальних кранах, пультах управління та в кабінах локомотивів, що перебувають на суміжних коліях, вивішуються заборонні знаки безпеки «Не вмикати! Працюють люди» згідно з ДСТУ EN ISO 3864-1:2017.

2. Контроль параметрів мікроклімату та запиленості повітря робочої зони Санітарно-гігієнічні умови праці регламентуються ДСТУ ГОСТ 12.1.005-88 «Загальні санітарно-гігієнічні вимоги до повітря робочої зони».

Мікроклімат: Оскільки значна частина робіт з ТО-1 та ТО-2 виконується на відкритих позиціях кар'єру або в напіввідкритих депо, персонал зазнає впливу екстремальних температур (від -25°C взимку до $+45^{\circ}\text{C}$ влітку) та прямого сонячного випромінювання. Для компенсації цих факторів нормативами передбачено облаштування кімнат відпочинку з кондиціонуванням, видача спеціального одягу з відповідним класом захисту та регламентація технологічних перерв.

Запиленість: Найбільш критичним шкідливим фактором є дрібнодисперсний абразивний пил з високим вмістом діоксиду кремнію (SiO_2 до 92 %). Гранично допустима концентрація (ГДК) пилу з вмістом SiO_2 понад 10 % становить 1 мг/м^3 . Фактичні заміри на позиціях демонтажу колодок та продувки пневмосистем фіксують перевищення ГДК у 20–50 разів. Для забезпечення відповідності нормативам на стаціонарних позиціях депо №3 повинна застосовуватися місцева витяжна вентиляція (аспіраційні укриття), а при роботі на виїзних бригадах — респіратори з протиаерозольними фільтрами класу FFP3.

3. Контроль шуму, вібрації та освітленості

Шум та вібрація: Використання пневматичного інструменту (гайковертів, зубил для вибивання чек зі сталі 38ХС) генерує локальну вібрацію та імпульсний шум, рівень якого сягає 95–105 дБА. Згідно з ДСТУ ГОСТ 12.1.003-83, ГДР шуму для 8-годинної зміни становить 80 дБА. Перевищення нормативу компенсується обов'язковим застосуванням засобів індивідуального захисту органів слуху (протишумні навушники з показником шумозниження $SNR \geq 25$ дБ) та антивібраційних рукавиць, що знижують ризик розвитку вібраційної хвороби.

Освітленість: Роботи в підвагонному просторі, особливо в нічну зміну або в затінених зонах, вимагають застосування переносних світильників з безпечною напругою (12–42 В) та захисними ковпаками. Рівень штучного освітлення на позиціях контролю виходу штока гальмівних циліндрів та люфтів важільної передачі має становити не менше 200 лк (згідно з ДБН В.2.5-28:2018), що забезпечує візуальне виявлення мікротріщин на поверхні чек та витоків мастила.

4. Електробезпека та пожежна безпека Інтеграція сучасних систем моніторингу (IoT-датчиків зносу, електронних блоків управління ЕПТ) вимагає дотримання правил електробезпеки при роботі з низьковольтними ланцюгами (50–150 В постійного струму). Усі електричні вимірювання та діагностика проводяться інструментом з подвійною ізоляцією (II клас захисту). Враховуючи наявність мастильних матеріалів та гумотехнічних виробів (сполучні рукави Р11А, манжети), ремонтні позиції обладнуються первинними засобами пожежогасіння (вогнегасники порошкові ОП-5 та вуглекислотні ВВК-2) згідно з НАПБ А.01.001-2014.

Таким чином, існуюча система охорони праці на ПрАТ «ІнГЗК» загалом відповідає вимогам чинного законодавства, проте специфіка кар'єрних умов вимагає постійного моніторингу фактичних параметрів середовища та жорсткого контролю за застосуванням засобів колективного та індивідуального захисту.

Висновки до підрозділу 4.2:

1. Аналіз нормативно-правової бази підтвердив, що організація робочих місць слюсарів ЦЗТ ПрАТ «ІнГЗК» базується на вимогах Закону України «Про охорону праці» та профільних інструкцій, що регламентують обов'язкову фіксацію вагонів масою 155 т гальмівними башмаками та упорами кузова для унеможливлення їх самовільного руху на ухилах.

2. Встановлено, що фактичний рівень запыленості повітря робочої зони абразивним пилом SiO_2 під час демонтажу фрикційних вузлів багаторазово перевищує ГДК (1 мг/м³), що вимагає інтеграції систем місцевої аспірації на стаціонарних позиціях депо та обов'язкового застосування респіраторів класу FFP3 при виїзних роботах.

3. Рівні шуму (до 105 дБА) та локальної вібрації від пневматичного інструменту перевищують нормативні ГДР (80 дБА), що компенсується застосуванням протишумних навушників ($\text{SNR} \geq 25$ дБ) та антивібраційних рукавиць для профілактики професійних захворювань органів слуху та вібраційної хвороби.

4. Відповідність умов праці санітарно-гігієнічним нормам забезпечується комплексом організаційних заходів (регламентація перерв, безпечна напруга переносного освітлення 12–42 В, наявність засобів пожежогасіння), які підлягають інтеграції в цифрові чек-листи ТОіР для унеможливлення їх ігнорування персоналом.

4.3 ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТЕХНІЧНІ ЗАХОДИ ЩОДО ЗНИЖЕННЯ РИЗИКІВ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ РОБІТ

Ефективність ідентифікованих у підрозділі 4.1 небезпечних факторів та оцінка відповідності умов праці (підрозділ 4.2) вимагають впровадження жорсткого алгоритму організаційно-технічних заходів. Специфіка обслуговування гальмівної системи вагона-самоскида 2ВС105 (маса брутто 155 т, тиск у пневмосистемі 0,4–0,6 МПа, абразивне

середовище) диктує необхідність поділу заходів безпеки на три етапи: підготовчий, основний (виконання робіт) та завершальний. Такий підхід відповідає вимогам НПАОП 0.00-4.19-04 «Правила охорони праці під час технічного обслуговування і ремонту рухомого складу залізниць» та внутрішнім стандартам ПрАТ «ІнГЗК» [25].

4.3.1 Заходи безпеки на підготовчому етапі Підготовка робочого місця є критичним етапом, оскільки більшість аварійних ситуацій виникає через неповну ізоляцію джерел небезпеки. Перед початком робіт з ТОіР гальмівної системи думпкара 2BC105 обов'язково виконуються наступні дії:

1. *Надійна фіксація рухомого складу.* Вагон встановлюється на спеціально обладнану ремонтну позицію або оглядову канаву. Для унеможливлення самовільного руху (особливо з урахуванням ухилів кар'єрних колій до 40–50 ‰) під колеса протилежних кінців вагона встановлюються гальмівні башмаки. Якщо роботи передбачають перебування персоналу під кузовом, останній обов'язково фіксується у горизонтальному положенні за допомогою штатних страхувальних упорів (штанг), що унеможливорює його падіння у разі втрати герметичності розвантажувальних пневмоциліндрів.

2. *Повне знеструмлення та декомпресія системи.* Оскільки гальмівна магістраль (труба $\varnothing 121 \times 24$ мм) та резервуари знаходяться під тиском стисненого повітря, перед розбиранням будь-яких вузлів (повіторозподільника №483, гальмівних циліндрів, муфтових з'єднань) тиск має бути знижений до атмосферного. Це здійснюється шляхом перекриття кінцевих кранів та відкриття зливних клапанів. На пультах управління та роз'єднувальних кранах вивішуються заборонні знаки безпеки «Не вмикати! Працюють люди» згідно з ДСТУ EN ISO 3864-1:2017 [13].

3. *Перевірка вантажопідіймальних механізмів.* Демонтаж важких елементів важільної передачі (триангелів, горизонтальних важелів

масою 15–25 кг) та гальмівних башмаків (сталь 15Л, маса ~7 кг) дозволяється виключно з використанням атестованих кран-балок або талей. Ручне утримання таких деталей під час зварювальних чи слюсарних робіт категорично заборонено.

4.3.2 Безпека під час виконання демонтажно-монтажних та регулювальних робіт Основний етап робіт пов'язаний із безпосереднім контактом персоналу з абразивним шламом, деталями, що мають залишкові напруження, та пневматичним інструментом.

1. *Безпечний демонтаж вузла фіксації.* Вибивання чек (арт. 100.40.014-0 зі сталі 38ХС) супроводжується ризиком відколу загартованого металу або руйнування бойка молотка. Для мінімізації цього ризику забороняється використовувати звичайні слюсарні молотки без захисних кілець. Застосування спеціалізованих витяжок або мідних/латунних виколоток унеможливорює утворення іскор та відлітання гострих осколків, що захищає органи зору слюсаря.

2. *Захист від абразивного пилу та шламу.* Під час очищення башмаків, заміни колодок (особливо композиційних 2ТР-11) та продувки пневмосистеми утворюється хмара дрібнодисперсного пилу SiO_2 . Продувка магістралей стисненим повітрям дозволяється виключно через спеціальні пиловловлювачі або у напрямку, протилежному від перебування людей. На стаціонарних позиціях депо №3 ЦЗТ ІнГЗК має бути активізована місцева витяжна вентиляція (аспіраційні укриття).

3. *Робота з пневматичним інструментом.* Застосування пневмогайковертів для кріплення елементів візків УВЗ-11А вимагає використання інструменту з віброізолюючими руків'ями та обов'язкового застосування антивібраційних рукавиць. Підключення інструменту до магістралі здійснюється через швидкоз'ємні муфти з блокіраторами, що запобігають самовільному від'єднанню шланга під тиском та його неконтрольованому переміщенню (ефект «батоба»).

4. *Захист відкритих контурів.* Після демонтажу гальмівних циліндрів або розбирання магістралей відкриті отвори труб негайно закриваються захисними заглушками або чохлами. Це запобігає потрап-лянню абразивного кар'єрного пилу та вологи всередину пневмосис-теми, що є критично важливим для запобігання заклинюванню золотни-ків повітророзподільника під час подальшої експлуатації.

4.3.3 Заходи безпеки на завершальному етапі та цифровізація контролю Завершальний етап спрямований на перевірку працездатно-сті системи та фіксацію результатів для подальшого аналізу надійності.

1. *Контрольне випробування.* Після завершення складання та зняття заборонних знаків проводиться опресування пневматичної сис-теми та контрольне випробування гальм на холостому ходу. Перевірка дії гальм та виходу штока циліндра (норматив 75–125 мм для чавунних колодок) здійснюється з безпечної зони, поза межами можливого руху важільної передачі.

2. *Інтеграція в цифрові чек-листи ТОiP.* Для унеможливлення ігнорування правил безпеки через «людський фактор», пропонується ін-тегрувати ключові пункти охорони праці в електронний журнал обліку несправностей та виконаних робіт. Слюсар не зможе закрити наряд на ремонт гальмівної системи в корпоративній інформаційній системі ПрАТ «ІНГЗК», доки не поставить електронний підпис під пунктами: «Тиск у системі скинуто», «Вагон зафіксовано башмаками», «ЗІЗ (респіратор FFP3, навушники) застосовано». Це створює аудиторський слід та під-вищує персональну відповідальність виконавців.

Таким чином, регламентація дій на кожному етапі технологічного процесу ТОiP у поєднанні з інструментами цифрового контролю дозво-ляє звести до мінімуму ймовірність травматизму та професійних захво-рювань персоналу Цеху залізничного транспорту.

Висновки до підрозділу 4.3:

1. Розроблено триетапний алгоритм організаційно-технічних заходів безпеки (підготовчий, основний, завершальний), який враховує специфіку маси вагона 2BC105 (155 т), високого тиску в пневмосистемі та наявності абразивного пилу SiO_2 в умовах кар'єру ПрАТ «ІнГЗК».

2. Встановлено, що критичними заходами на підготовчому етапі є обов'язкова фіксація кузова страхувальними упорами та повна декомпресія магістралей з фізичним блокуванням кранів, що унеможливорює раптовий рух механізмів або удар струменем стисненого повітря.

3. Обґрунтовано необхідність використання спеціалізованого інструменту (мідні виколотки, пиловловлювачі, віброізолюючі руків'я) для безпечного демонтажу чек зі сталі 38ХС та захисту персоналу від мікротравм осколками та силікозним пилом.

4. Запропоновано інтеграцію контрольних точок безпеки в цифрові чек-листи ТОіР корпоративної системи ПрАТ «ІнГЗК», що унеможливорює закриття наряду на ремонт без підтвердження факту застосування ЗІЗ та ізоляції джерел небезпеки, формуючи дієвий інструмент адміністративного контролю.

4.4 ЗАСОБИ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА НАВЧАННЯ ПЕРСОНАЛУ

Забезпечення безпеки праці під час технічного обслуговування та ремонту (ТОіР) гальмівної системи вагона-самоскида 2BC105 вимагає не лише впровадження організаційно-технічних заходів, але й обов'язкового використання сертифікованих засобів індивідуального захисту (ЗІЗ), а також систематичного навчання персоналу. Специфіка умов ПрАТ «ІнГЗК» (висока концентрація абразивного пилу SiO_2 , робота з пневматичним обладнанням під тиском, вібраційні навантаження) диктує жорсткі вимоги до підбору ЗІЗ та рівня кваліфікації слюсарів з ремонту рухомого складу .

4.4.1 Номенклатура та вимоги до засобів індивідуального захисту Відповідно до Закону України «Про охорону праці» та внутрішніх стандартів підприємства, персонал, залучений до робіт з гальмівним обладнанням думпкарів, забезпечується наступним комплектом ЗІЗ:

1. **Захист органів дихання.** Враховуючи, що пил розкривних порід ІнгЗК містить до 92 % діоксиду кремнію (кристалічний SiO_2), який є канцерогеном та спричиняє професійне захворювання — силікоз, використання звичайних медичних масок або респіраторів класу FFP1 є категорично недостатнім. Обов'язковим є застосування протиаерозольних респіраторів класу захисту FFP3 (ефективність фільтрації до 99 %) або ізолюючих респіраторів з примусовою подачею повітря під час виконання операцій з демонтажу колодок, очищення башмаків та продувки пневмосистем.

2. **Захист органів зору та обличчя.** Для запобігання травмуванню відлітаючими осколками металу (зокрема, при вибиванні загартованих чек зі сталі 38ХС, схильних до крихкого руйнування) та потраплянню абразивного шламу, слюсарі зобов'язані використовувати захисні окуляри з полікарбонату (закритого типу, клас міцності F або V) або лицьові щитки.

3. **Захист органів слуху.** Робота з пневматичним інструментом (гайковертами, зубилами) генерує імпульсний шум рівнем 95–105 дБА. Для профілактики нейросенсорної приглухуватості застосовуються протишумні навушники з показником шумозниження (SNR) не менше 25 дБ або внутрішньовушні вставки (беруші) з відповідним рівнем захисту.

4. **Захист рук.** Використовуються антивібраційні рукавиці (для роботи з пневмоінструментом), що знижують ризик розвитку вібраційної хвороби, а також шкіряні краги (спілкові або брезентові) для захисту від механічних пошкоджень, тертя та мастильних матеріалів під час монтажу важких елементів важільної передачі.

5. **Захист ніг.** Спеціальне шкіряне взуття з підошвою, стійкою до нафтопродуктів, проколів та ковзання, обов'язково оснащене металевим або композитним підноском (клас захисту 200 Дж). Це критично важливо для запобігання переломам стоп у разі падіння гальмівних башмаків (маса ~7 кг), триангелів або важелів важільної передачі.

6. **Спецодяг та захист голови.** Костюми з пилозахисних тканин з манжетами, що запобігають потраплянню абразиву під одяг, та захисні каски (з підшоломником у зимовий період) для захисту від ударів об елементи конструкції вагона в обмеженому просторі підвагонного простору.

4.4.2 Система навчання, інструктажів та допуску до робіт До виконання робіт з ТОіР гальмівних систем допускаються лише особи, які пройшли відповідне навчання та мають кваліфікаційну групу з електробезпеки та допуск до робіт підвищеної небезпеки. Система підготовки персоналу включає:

1. **Вступний інструктаж:** проводиться інженером з охорони праці ЦЗТ при прийомі на роботу, охоплює загальні питання законодавства, правила внутрішнього розпорядку та основи пожежної безпеки.

2. **Первинний інструктаж на робочому місці:** проводить майстер дільниці безпосередньо перед початком самостійної роботи. Детально розбираються специфічні ризики гальмівної системи 2BC105: небезпека залишкового тиску в пневмомагістралях, правила фіксації вагона гальмівними башмаками та страхувальними упорами кузова, алгоритми дій при аварійних ситуаціях.

3. **Повторний інструктаж:** проводиться не рідше одного разу на 3 місяці для закріплення знань та розбору типових порушень і нещасних випадків, що сталися на підприємстві або в галузі.

4. **Цільовий інструктаж:** є обов'язковим при оформленні наряду-допуску на виконання робіт підвищеної небезпеки (наприклад,

випробування пневмосистеми під тиском, робота на висоті при обслуговуванні пневмоциліндрів розвантаження).

5. **Перевірка знань:** щорічна атестація комісією підприємства з питань охорони праці. Працівники, які не підтвердили знання безпечних методів виконання робіт, до експлуатації обладнання не допускаються до моменту повторної успішної здачі іспиту.

Інтеграція знань з охорони праці в корпоративну систему управління (наприклад, через електронні чек-листи та тести в системі Moodle або LMS підприємства) дозволяє забезпечити неперервний контроль кваліфікації персоналу та мінімізувати вплив «людського фактора» на рівень травматизму.

Висновки до розділу 4:

1. Ідентифікація небезпечних факторів. Встановлено, що процес ТОіР гальмівної системи вагона-самоскида 2BC105 супроводжується впливом комплексу шкідливих факторів: механічних (рухомі частини важільної передачі, падіння важких деталей масою до 25 кг), пневматичних (енергія стисненого повітря 0,4–0,6 МПа), хімічних (абразивний пил SiO_2 з концентрацією до 50 мг/м³) та фізичних (шум до 105 дБА, локальна вібрація).

2. Оцінка умов праці. Аналіз параметрів виробничого середовища показав, що фактичний рівень запиленості кристалічним кремнеземом багаторазово перевищує ГДК (1 мг/м³), а рівні шуму та вібрації від пневматичного інструменту не відповідають санітарним нормам без застосування ЗІЗ. Це класифікує умови праці слюсарів ЦЗТ ПрАТ «ІнГЗК» як важкі та шкідливі (клас 3.2–3.3).

3. Організаційно-технічні заходи. Розроблено триетапний алгоритм безпеки (підготовка, виконання, завершення), ключовими елементами якого є обов'язкова фіксація кузова вагона страхувальними упорами, повна декомпресія пневмосистеми перед розбиранням вузлів та

використання спеціалізованого безіскрового інструменту (мідні виколотки) для демонтажу чек зі сталі 38ХС.

4. Засоби захисту та навчання. Обґрунтовано необхідність застосування специфічних ЗІЗ, зокрема респіраторів класу FFP3 для захисту від силікозу, антивібраційних рукавиць та взуття з металевим підноском. Запропоновано інтеграцію контрольних точок безпеки в цифрові чек-листи ТОіР, що унеможлиблює закриття наряду без підтвердження факту ізоляції джерел небезпеки та застосування персоналом необхідних засобів захисту.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі вирішено актуальну науково-прикладну задачу підвищення експлуатаційної надійності та ресурсу гальмівної системи вагона-самоскида 2BC105 в специфічних умовах глибоких кар'єрів ПрАТ «ІнГЗК», що характеризуються високою абразивністю середовища, значними динамічними навантаженнями та зтяжними ухилами. На основі проведених теоретичних та емпіричних досліджень отримано такі основні результати:

1. **Аналіз предметної області та статистичних даних.** Встановлено, що частка відмов гальмівної системи становить 83 % від загальної кількості несправностей рухомого складу. Із застосуванням принципу Парето та FMEA-аналізу ідентифіковано три критичні зони деградації: фрикційні пари (38 % відмов, RPN = 192), пневмомагістралі (24 %) та важільна передача (вузол фіксації, 21 %). Доведено неефективність традиційної планово-запобіжної стратегії (ППР) в умовах кар'єру та обґрунтовано необхідність переходу до обслуговування за фактичним станом (CBM/PdM).

2. **Дослідження процесів деградації та міцності вузлів.**
- Адаптовано триботехнічну модель Арчарда шляхом введення коефіцієнта абразивного впливу середовища ($K_{abr} = 2,85$). Математично доведено, що використання стандартних чавунних (СЧ-15) та полімерних (2ТР-11) колодок не забезпечує достатнього ресурсу (10,9–11,2 міс.) через мікрорізання матриці кварцовим пилом (SiO_2).
 - Розрахунок напружено-деформованого стану вузла фіксації (чекабашмак) за критерієм Губера-Мізеса з урахуванням ефективних коефіцієнтів концентрації напружень ($K_f = 2,53$) виявив, що фактичний запас витривалості становить $n = 0,98$ при нормативному $[n] \geq$

1,5. Це підтверджує, що причиною частих зламів чек (сталь 38XC) є саме втомне руйнування від циклічних ударів при екскаваторному завантаженні, а не статичний зріз.

- Апроксимація статистичних даних відмов гальмівних колодок дво-параметричним законом розподілу Вейбулла ($b = 2,2$, $a = 11,28$ міс.) підтвердила, що вже на 9-му місяці експлуатації ймовірність безвідмовної роботи падає до 54 %, а інтенсивність відмов зростає у 4,5 рази.

3. **Розробка комплексу інженерних заходів з модернізації.**

Для нівелювання виявлених ризиків запропоновано та обґрунтовано:

- *Матеріалознавчі рішення:* перехід на вуглецево-керамічні композити (C/SiC) для фрикційних пар, що усуває термічний фадінг та підвищує прогнозований ресурс до 24–30 місяців; заміна сталі 38XC на леговану сталь 40XH для чек фіксації.
- *Конструктивні рішення:* збільшення радіусів галтелей у вузлах фіксації до 6–8 мм та застосування поверхневого зміцнення, що знижує коефіцієнт концентрації напружень до 1,6...1,8; перехід на фланцеві/муфтові з'єднання пневмомагістралей із захисними кожухами.
- *Організаційно-технічні рішення:* інтеграція IoT-телеметрії (індуктивні датчики лінійного зносу, акселерометри, датчики тиску) для реалізації предиктивної стратегії обслуговування, що дозволяє зменшити кількість позапланових ремонтів на 35–45 % та підвищити коефіцієнт технічної готовності парку з 0,82 до 0,91.

4. **Техніко-економічне обґрунтування.** Розрахунки підтвердили високу комерційну доцільність запропонованих заходів. Капітальні інвестиції (450 тис. грн/вагон) забезпечують річну економію експлуатаційних витрат у розмірі 535 тис. грн. Чистий дисконтований дохід (NPV) становить 254,0 тис. грн, індекс рентабельності (PI) — 1,56, внутрішня норма доходності (IRR) — 36 %, а дисконтований термін окупності (DPP)

— 2,79 року. Оптимізація витрат на ТОiP генерує зниження собівартості 1 тонни перевезеної породи на 0,24 грн, що при масштабуванні на весь парк ПрАТ «ІнГЗК» дає мільйонні заощадження операційних витрат (ОРЕХ).

5. **Безпека праці.** Ідентифіковано комплекс шкідливих і небезпечних факторів (абразивний пил SiO_2 з перевищенням ГДК у 20–50 разів, шум до 105 дБА, енергія стисненого повітря, механічні ризики). Розроблено триетапний алгоритм безпечного виконання робіт, який включає обов'язкову фіксацію кузова страхувальними упорами, повну декомпресію пневмосистеми, використання безіскрового інструменту (мідні виколотки) та засобів індивідуального захисту (респіратори класу FFP3, антивібраційні рукавиці), що дозволяє мінімізувати вплив «людського фактора» та привести умови праці у відповідність до нормативних вимог.

Мета кваліфікаційної роботи досягнута, поставлені завдання виконані в повному обсязі. Запропонований комплекс матеріалознавчих, конструктивних та організаційних рішень створює науково-практичну базу для переходу від реактивного ремонту до предиктивного обслуговування гальмівних систем важконавантаженого кар'єрного транспорту. Це гарантує підвищення промислової безпеки руху, зниження операційних витрат та подовження життєвого циклу рухомого складу. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою алгоритмів машинного навчання для обробки масивів IoT-даних та автоматичного прогнозування залишкового ресурсу вузлів у режимі реального часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 № 2694-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 49. Ст. 668. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12> (дата звернення: 02.06.2026).
2. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38-39. Ст. 439. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 02.06.2026).
3. ДСТУ 2860-94. Надійність техніки. Терміни та визначення. [Чинний від 1996-01-01]. Київ : Держстандарт України, 1994. 91 с.
4. ДСТУ 2861-94. Надійність техніки. Аналіз видів, наслідків та критичності відмов. [Чинний від 1996-01-01]. Київ : Держстандарт України, 1994. 22 с.
5. ДСТУ-Н ПОУН 001:2020. Надійність. Методи оцінювання ризиків. [Чинний від 2021-01-01]. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2020. 45 с.
6. ДСТУ EN 14198:2022. Залізничний транспорт. Гальмування. Вимоги до гальмівної системи поїздів, що приводить у рух локомотив (EN 14198:2016+A2:2021, IDT). [Чинний від 2023-01-01]. Київ : ДП «Укрметрестстандарт», 2022. 68 с.
7. ДСТУ EN 16452:2018. Залізничний транспорт. Гальмівні колодки. Вимоги та методи випробувань (EN 16452:2014+A1:2017, IDT). [Чинний від 2019-11-01]. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2019. 116 с.
8. ДСТУ ГОСТ 34075-2017. Башмаки і чеки гальмівних колодок залізничного рухомого складу. Загальні технічні умови. [Чинний від 2018-01-01]. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2018. 26 с.

9. ДСТУ ГОСТ 34434-2018. Гальмівні системи вантажних залізничних вагонів. Технічні вимоги та правила розрахунку. [Чинний від 2019-08-01]. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2019. 38 с.
10. ДСТУ ГОСТ 12.0.003-74. ССБТ. Небезпечні та шкідливі виробничі фактори. Класифікація. [Чинний від 1975-07-01]. Київ : Держстандарт України, 2008. 12 с.
11. ДСТУ ГОСТ 12.1.003-83. ССБТ. Шум. Загальні вимоги безпеки. [Чинний від 1984-07-01]. Київ : Держстандарт України, 2008. 15 с.
12. ДСТУ ГОСТ 12.1.005-88. ССБТ. Загальні санітарно-гігієнічні вимоги до повітря робочої зони. [Чинний від 1989-01-01]. Київ : Держстандарт України, 2008. 48 с.
13. ДСТУ EN ISO 3864-1:2017. Графічні символи. Кольори та знаки безпеки. Частина 1 (ISO 3864-1:2011, IDT). [Чинний від 2017-07-01]. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2017. 20 с..
14. ДБН В.2.5-28:2018. Природне і штучне освітлення. [Чинний від 2019-01-01]. Київ : Мінрегіонбуд України, 2018. 133 с.
15. ДСТУ Б В.2.3-29:2011. Габарити наближення будівель і рухомого складу залізниць колії 1520 (1524) мм. [Чинний від 2012-07-01]. Київ : Мінрегіонбуд України, 2012. 85 с.
16. ДСТУ EN 16767:2019. Трубопровідна арматура. Клапани зворотні промислові (EN 16767:2016, IDT). — [Чинний від 2020-01-01]. — Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2020. — 19 с.
17. ДСТУ ГОСТ 30632:2003. Башмак і чека гальмівної колодки для локомотивів магістральних залізниць колії 1520 мм. Загальні технічні умови (ГОСТ 30632-99, IDT). — [Чинний від 2004-07-01]. — Київ : Держспоживстандарт України, 2004. — 15 с.
18. НПАОП 0.00-4.19-04. Правила охорони праці під час технічного обслуговування і ремонту рухомого складу залізниць. [Чинний від 2005-01-01]. Київ : Держнагляд охорони праці, 2004. 134 с.

19. НАПБ А.01.001-2014. Правила пожежної безпеки в Україні : зат. наказом МВС України від 30.12.2014 № 1417. Київ : МВС України, 2015. 119 с.
20. Інструкція з експлуатації гальм рухомого складу залізниць України № ЦТ-ЦВ-ЦЛ-0015. Київ : Укрзалізниця, 2003. 134 с.
21. СТП 03.01-001:2023. Система технічного обслуговування та ремонту рухомого складу. Стандарт підприємства. Кривий Ріг : ПрАТ «Інгулецький гірничо-збагачувальний комбінат», 2023. 35 с.
22. Регламент технічного обслуговування та ремонту (ТОіР) гальмівної системи Цеху залізничного транспорту. Кривий Ріг : ПрАТ «Інгулецький гірничо-збагачувальний комбінат», 2024. 64 с.
23. Методичні рекомендації до виконання та захисту кваліфікаційної роботи для здобувачів вищої освіти за першим (бакалаврським) рівнем спеціальності 131 (G9) Прикладна механіка ОПП «Інжиніринг механічного обладнання та систем» / уклад.: В. В. Пашинський, Т. О. Кулік, І. О. Бойко, А. С. Арустамян. Запоріжжя : ТОВ «ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «МЕТІНВЕСТ ПОЛІТЕХНІКА», 2026. 46 с.
24. Archard J. F. Contact and rubbing of flat surfaces. *Journal of Applied Physics*. 1953. Vol. 24, No. 8. P. 981–988.
25. Peterson R. E. *Stress Concentration Factors*. New York : John Wiley & Sons, 1974. 320 p.
26. Бондаренко В. М., Прохоренко В. В. Гальмівні системи рухомого складу залізниць : підручник. Київ : КУЕТТ, 2012. 295 с.
27. Бондаренко В. М., Нестеренко М. П. Утримання та ремонт вагонів : підручник. Київ : КУЕТТ, 2011. 280 с.
28. Dindarloo S. R., Askari-Nasab H. Reliability analysis of railway transport in open-pit mines. *International Journal of Mining Science and Technology*. 2017. Vol. 27. P. 135–141.
29. Iwnicki S. *Handbook of Railway Vehicle Dynamics*. London : CRC Press, 2006. 535 p.

30. Офіційний веб-сайт ПрАТ «Інгулецький гірничо-збагачувальний комбінат». URL: <https://ingok.metinvestholding.com> (дата звернення: 02.06.2026).

31. Metinvest Media. ІНГЗК: технології та інфраструктура. URL: <https://metinvest.media/ua> (дата звернення: 02.06.2026).

32. Регіональний Центр Інноваційних Технологій. Гальмівні системи залізничного транспорту. URL: <https://rcit.su/techinfo96.html> (дата звернення: 02.06.2026).

33. Кулік Т.О., Максименко Р.М. Підвищення надійності гальмівної системи вагонів-самоскидів типу 2вс-105 в умовах глибоких кар'єрів // Collection of Scientific Papers with the Proceedings of the 7th International Scientific and Practical Conference «Evolving Science: Theories, Discoveries and Practical Outcomes» (March 16–18, 2026. Zurich, Switzerland). European Open Science Space, 2026. 238-242